

Széchenyi István társadalmi erkölcstana.

Írta: PAULER ÁKOS.

Az újkori moralisták elmélkedéseinek egyik kedvencz tárgya az erkölcs és a politika viszonya. Bármily bonyolult is legyen egyébként e probléma, egy szempontból megoldása fölöttébb egyszerűnek látszik. Kétségtelen ugyanis, hogy valamely államférfiú politikája a maga egészében csak mint egyéni moralitásának, vagyis erkölcsi jellemének kifolyása érthető meg. Mert hiszen valakinek az erkölcsiségét épp az jellemzi legtalálóbban, hogy az emberi élet legfőbb kötelességeiről, vagyis végső eseményeiről mily conceptiója van. A gyakorlati politika problémái is az ember által megoldandó feladatok: tehát legszorosabban összefügg az egyén erkölcsi jellemével, hogy az adott viszonyok között és a lehetőség határain belül *mely* politikai problémáknak tulajdonít nagyobb fontosságot és különösen, hogy azok megoldását *mily eszközökkel* tartja megengedhetőnek. A politikai feladatok *értékeléséből* fakadó *egymásutánját* a teendőknek s azokat a *subjectiv korlátozásokat*, amelyek az eszközök megválogatásában érvényesülnek, sohasem érthetjük meg valamely államférfiú programjában, ha egyéni jellemének erkölcsi tartalmát nem vesszük tekintetbe.

Áll ez fokozott mértékben SZÉCHENYI Istvánról, kinek egész, a nemzet újjászületésére irányuló hatalmas programja úgyszólván egyéniségének s így új erkölcsi jellemének közvetlen kifolyása. Hiszen a »legnagyobb magyar« oly új czélokat tűzött nemzete elé, melyek maguk egy-egy nagy erkölcsi eszmény rajongó szeretetének folyományai. Csak ha megértettük az eszményeket, amint azok hatalmas egyéniségéből fakadtak –

csak akkor láthatjuk terveinek végső, vagyis erkölcsi jelentőségét.

Mert *egy* ponttal mindenekelőtt tisztába kell jönnünk; hogy t. i. az emberi életnek végső, maga az ember által kitűzött céljai – ha öntudatlanul is – *de mindig erkölcsi jellegűek*. Általánosan elterjedt nézet, hogy az emberi törekvések végső célja az egyéni és a közboldogság. Ámde, ha az ember jól megérti a saját értékelését, akkor kiderül, hogy minden cselekvésünknek végső célja nem az egyéni, vagy a közboldogság minden feltétel nélkül, hanem csak az *emberhez méltó élet* valóban jó és kívánatos számunkra. Oly boldogságot, melyet például értelmi eltompulás vagy erkölcsi visszafejlődés árán érhetnénk csak el, senkisémet tartja valódi értéknek. Tehát ami a boldogságot is még kell hogy igazolja, az egy magasabbrendű kritérium: az emberhez méltó élet eszménye, vagyis a boldogság nem föltétlen és minden körülmény között, minden áron megvalósítandó életcél.

Ha nem is öntudatosan, de a politikai cselekvésnek sem végső direktívája a közboldogság mint olyan, hanem a lehető legtöbb polgár számára az emberhez mnél méltóbb élet biztosítása. Ez amaz eszmény, mely az érett államférfiúi mindig kell, hogy vezérelje. Mert az emberhez méltó, vagyis végelemzésben erkölcsi és kulturális tartalommal megtelt élet még valójában akkor is többet ér a talán barbár közömbösség árán elért boldogságnál, ha ki is talál derülni, hogy az ember erkölcsi fejlődése és művelődése ahelyett, hogy növelné, csökkenti a boldogságra való képességet. Látni fogjuk alább, hogy SZÉCHENYI-nél is csak lassan, világnézetének mélyülésével válik öntudatossá a politikai eszmények etnikai jellege és sokáig egész nyíltan a közboldogságot tűzi ki az állami élet megvalósítandó végső feladatául.

Általában: a *cselekvés* embereit másképp kell tekintenünk, ha világnézetüket nyomozzuk, mint a *gondolkodás* embereit. Valójában csak a philosophais, ki ismeri az egyes culturbölcseleti és erkölcsi fogalmak teljes hordereje:, érhet el egy ellenmondás nélküli socialethikai álláspontot. A nem elméleti meggondolások után induló, hanem alkalmyszerűen nyilatkozó államférfiak állításai gyakran ellenkezni látszanak egymással, mert hiszen minden esetben a tárgynak egy-egy más oldalát

kell megvilágítaniuk. Emellett nézeteik fejlődése s változása sem lehet oly öntudatos, mint a theoretikusoknál. A cselekvés embereinek erkölcsi programját tehát nem szavaikból, de *tetteikből* kell megállapítanunk.

Ismét odajutunk tehát, hogy a tettet s annak forrását: az egyéni jellemet kell megismernünk, ha valamely államférfiú politikai cselekvését valóban meg akarjuk érteni. SzÉciiENYi-ben is meg kell találnunk egy pontot, egy – talán valamely tétel formájában kifejezhető erkölcsi alapmeggyőződést, mely egyrészt közvetlenül jelleméből folyik, másrészt a társadalmi úton megvalósítandó erkölcsi feladatoknak azon alapconcepcióját alkotja, melyen egész sociaethikai programja sarkallik.

Valamint az egész emberiség erkölcsi evolúciója, úgy SZÉCHENYI ethikai fejlődése is voltaképpen egy nagy magabizallsági, megtérési folyamat. A könnyűvérű, majdnem léha huszártiszt kemény önkritika révén lassanként »lelki emberré« válik, ki mind mélyebben értvén át életünk erkölcsi feladatait, fokozatosan a legmagasabb eszmények apostolává, sőt mártírjává válik. Ez a mélyülés meglátatja vele az emberi cselekvések és értékelések legmélyén a végső, az erkölcsi alapot s érleli meg benne azon meggyőződést, hogy a nemzet megmentésére irányuló minden törekvés csak úgy vezethet valódi sikerre, ha előbb a nemzet fiait *bensőleg, erkölcsileg* alakítjuk át. Az *embernevelés* tehát az igazi újjászületésnek és haladásnak legmélyebb alapja. Ámde épp a magyarság újjászületéséről elmélgedvén, felvetődik előtte az a probléma, vajjon mi ad *értéket* e regenerationak? E kérdésre úgy felel, hogy a magyarság újjászületését az teszi becsessé, ha *egyéniességét* fejti ki, vagyis ha bizonyos eredeti, nemzeti sajátságaiból folyó s amellett értékes mozzanatok felszínre hozatalával az emberiség erkölcsi életét gazdagítja. Tehát az Új-Magyarország annál többet fog érni, *mentül magyarabb lesz* a szó legnemesebb értelmében. Ezért a nemzeti regeneratio nagy munkájának célját abban látja, hogy »Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait mint ereklyét megőrizni, szeplőtlen mineműségekben kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit s így új, egészen új, eddig nem ismert alakokká kiképezve, végcéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni.«

Csakhogy ennek az újjászületésnek subjectiv előfeltétele,

hogy bízzunk önmagunkban, vagyis ahogy SZÉCHENYI ezt kifejezi »*merjünk nagyok lenni*« s ahogy a fentiek után ezt mondhatjuk: »*merjünk magyarok lenni*«. Ez SZÉCHENYI tanításának igazi magva: az ő könyvei az önbizalom, a nemzet önmagában való hitének evangéliumai. És ez erkölcsi directiva közvetlenül egyéni jelleméből folyik. SZÉCHENYI jellemének egyik alapvonása nyilvánul meg abban a tételében, hogy önmagunkban s a saját erőnkben és munkásságunkban keressük a fejlődés alapját, mert csak az valóban a miénk, amit önerőnkől értünk el. Ez a büszke támaszkodás a saját erejére, amelynek előfeltétele épp a saját munkásságába és erejébe vetett bátor hit, egyéniségének nemcsak legkifejezettebben aristokratikus, de legnemesebb vonása is, melyet lelke minden erejével be akar vinni a nemzet öntudatába s itt megvetve lábát, akar az újjászületés nagy munkájához fogni.

Ez önmagában bízó erő a forrása szerinte minden nagy- és nemesnek: »nagy és dicső csak erőből eredhet«. »Sohasem jött létre nagy dolog ott – mondja másutt – hol a munkások nem önmagukban, de másokban bíztak«, mert hiszen »ott fejlődik ki a legnagyobb erő, hol idegen segítség nincs«. Itt van végső alapja annak, hogy »a nemzet nagyságának alapja mindig csak magában a nemzetben van«. SZÉCHENYI tisztán látja, hogy csak az önmagában bízó ember tud valóban dolgozni s így ha a nemzetnek megvan a magába vetett hite, csak akkor élvezheti a munka moralizáló hatását is, ami a közerkölcsiség és így a fejlődés lényeges feltétele, »Mentül több a munkás – jegyzi meg – annál több az erény«.

Ami SZÉCHENYI jellemének említett vonását s az abból fakadó társadalomerkölcsi programot sajátos egyéni módon színezi az, hogy ez az önbizalom bámulatos *önkritikával* párosul. Aki ismeri e nagy ember legbizalmasabb megnyilatkozásait, mely mindenütt a legkeményebb, sőt sokszor kegyetlen önkritikát mutatja, azt nem fogja meglepni, hogy nemzetétől is mindenekelőtt ezt kívánja. Az természetesnek fogja találni ama többször hangoztatott meggyőződését, mely szerint »nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni arra megkívántató tulajdonságok nélkül«. A hazai elmaradottság, a saját bűneink és mulasztásaink kíméletlen feltárása s annak

a szempontnak érvényesítése, hogy bajaink forrását mindig elsősorban minmagunkban s ne másokban keressük – szerte nemcsak az első feltétele minden javulásnak, hanem erkölcsi kötelesség is, mely nélkül nincs tökélete edés és igazi haladás. Ez a kemény önkritika szüli azután SZÉCHENYI-ben a páratlan felelősségérzetet, mely végül kórosan megnagyobbodva életének nagy tragédiáját okozza.

SZÉCHENYI összes reformtörekvéseit tehát végelemzésben két erkölcsi meggyőződés szabályozza: egyrészt a bátor önértetből fakadó önbizalomnak, másrészt a folytonos önkritikának követelménye. Mindkettő egyéni jelleméből folyik s az a nagy megtérési folyamat, mely erkölcsi fejlődését jellemzi, úgy az érett férfiúi önbizalomnak mint az erős önkritikának iskolája. Egész törekvése végelemzésben abban állott, hogy úgy saját egyéniségének, mint nemzetének életében e két norma egyaránt betartassék, vagyis, hogy egyensúlyban legyenek egymással. Ámde életének nagy tragikuma, hogy egyik szempontból sem valósította meg huzamos időn keresztül e programot: egyéni életében az önkritika végül önváddá erősödve nyomta el az önmagába és a nemzetébe vetett hitet, míg a nemzet életében az önmagába vetett hit elbizakodottsággá fajulva az önkritika szavát nyomta el és sodorta Magyarországot a végenyészet szélére.

Minden nagy embernek az élete az emberiségnek egy-egy mély problémáját veti felszínre: azt, amelyet ő egyéniségével meg akart oldani. Mert minden értékes individualitás voltaképp oly törekvéseket egyesít, melyek egységes irányítás nélkül könnyen ellentétbe juthatnak egymással. Minden ilyen ellentét egy-egy megoldandó probléma, s annál nagyobb szabású az egyéniség, mentül nagyobb ellentéteket tud individualitásában kiegyenlíteni. Mert ha valamiben igaza van HEGEL antithetikus módszerének, úgy bizonyára abban, hogy végelemzésben minden fejlődés ellentétek feloldásában áll; hiszen az evolutio csúcspontjain álló nagy emberek lelki világa azért mutat minden esetben annyi látszólagos ellentmondást.

Az a probléma, melyet SZÉCHENYI úgy önmagának mint nemzetének életével meg akart oldani az, hogy az önkritika és az önmagába vetett rendületlen hit miképpen egyeztethető

össze s lehetnek egyaránt tényezői az igazi haladásnak. Ez azonban csak formai program, melynek alapvonásai – mint láttuk – megalkotójának egyéni jelleméből megérthetők. Hogy azonban megismerjük törekvéseinek végső ethikai alapjait, most már arra kell törekednünk, hogy nemzetmentő munkásságának tartalmi részét is szemügyre vegyük, vagyis az abban érvényesülő, legáltalánosabb erkölcsi szempontokat kidomborítsuk.

Nagy ember voltaképpen az, ki messzebb lát embertársainál. A valódi emberi nagyság az lesz, mely az emberi élet legmélyebb lüktető pontját láttatja meg helyesebben s ezért az egész emberi élet orientációjában nyit új perspektívákat. Es mivel összes törekvéseink végső jelentőségét – mint láttuk – azok erkölcsi jellege határozza meg, ezért a legnagyobb emberek azok, kikben a legnagyobb moralitás, a legkiválóbb értelmiséggel párosulva, *az emberi élet erkölcsi öntudatossága oly fokra emelkedik*, amely messze felülmúlván kortársaiét az utóbbiak életének is új célokat és új eszményeket tűz ki.

Igen helyesen mondták, hogy az emberiség a nagy individuumokban ébred öntudatra. Azok az ideálok is tehát, melyeket az emberi szellem alaptermészetéből fakadó értékelés termel a fejlődés folyamán, szintén a nagy emberek lelkiületén keresztül válnak öntudatosakká. Ez erkölcsi eszmények pedig, bármily különböző is legyen korok és népek szerint az emberek nézete arról, hogy mi a jó és mi a rossz cselekedet, mégis *ugyanazok* az egész emberiségre nézve, mert az emberi természet mindenütt egyforma s valamint értelmi téren, úgy az erkölcsi értékelés szempontjából is voltaképpen csak *fokozati* különbség van a különböző korok és népek erkölcsi világnézete között. Ugyanazon fejlődési fokra érve azonban az ember mindenütt nagyjában ugyanazon moralitást s az arra való öntudatos reflexió révén ugyanazokat az erkölcsi eszményeket kell hogy kifejleszsze. Az emberek minden korban és minden népnél derék, jó, igazán tiszteletreméltó embernek csak azt tartják, ki bizonyos dolgokat *szeret*, bizonyos dolgokat *tisztel* és aki lelkileg *erős*. A mi modern erkölcsi értékelésünk is ezeken a sarkfogalmakon fordul meg s azok a végső ethikai eszmények, amelyek a mai embert vezetik cselekvéseiben és értékeléseiben, ennek a közös emberi

erkölcsi tőkének hajtásai. Mert a szeretet termeli a *humanismus* eszményét, önmagunknak és másoknak helyes tisztelete a *becsület* és *jog* ideáljait s a helyes célok szolgálatába állított emberi tevékenység a *adúira* eszményét alakítja ki. Humanismus, cultura, becsület és jog azok az erkölcsi ideálok, melyek felé való törekvésben nyilvánul meg az újkori ember erkölcsi élete s így a priori bizonyos, hogy az igazi emberi nagyság csak az eszmények cultusának keretében mutatkozhat.

SZÉCHENYI élete is ezeknek az eszményeknek szolgálatában áll: egyéniségéből közvetlenül fakad a páratlan emberszeretet és türelem, a cultura szenvedélyes szeretete, a becsület és a jog eszményeinek feltétlen megbecsülése. Hiszen voltaképpen célja is az, hogy magát a nemzetet is felemelje ez ideálok szeretetéig, azok szolgálatába állítsa s így emberhez méltó életet biztosítson számára.

Humanismusát mindennél jobban ama meggyőződése jellemzi, hogy »minden emberben van valami jó, mint virágokban a méz«. Mert hiszen – mondja másutt – »az embernek nincs elég ereje se tökéletesen jónak, sem elhatározottan rossznak lenni.« Emberszeretetét azonban lehetőleg rationalisálni akarja: ellene van a kritikátlan, lágy jóságnak s *előreható jótékonytságot* kíván, mely nem ötletszerűen, hanem egységes terv szerint iparkodik az emberi bajokon segíteni. A jóságot és önzetlenséget az erővel hozza kapcsolatba s helyesen látja, hogy az egoismus voltaképpen egy neme a gyöngeségnek: következménye annak, hogy az egyéni élet szűk, fejletlen és sivár. Ebből a belátásból fakad ama méltán annyiszor idézett mondása: »Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében.«

Valójában a mélységes emberszeretet forrása SZÉCHENYI hazaszeretetének is: nem tudja nézni nemzete elmaradottságát, melynél fogva a magyar még nem él emberhez méltó életet. Sőt talán azt lehetne mondani, hogy humanismusa vezeti a cultura szeretetére is, mint amely egyedül képes az utóbbi célzt megvalósítani. Annál is inkább áll ez, mert csakhamar észreveszi, hogy a culturában van az igazi erő: »a kiművelt emberfő mennyisége a nemzet valódi kincse.« Ezért midőn a »Hitel«-ben teendőink egymásutánját vázolja, arra az eredményre jut, hogy »a kiművelt emberfő« azon

legmélyebb alap, melyen a nemzetiség, a rendezett társasélet s így végelemzésben a hitel, vagyis a kifejtett gazdasági élet is nyugszik. Ezért kezdi a nemzet életének újjáalakítását az Akadémia alapításával, mely mindenekelőtt a magyar nyelvet s általa a magyar szellemet van hivatva regenerálni; minden másféle kezdet szerinte annyit tenne, mint az épületet a tetőnél kezdeni.

SZÉCHENYI egyéni álláspontját a cultura eszményével szemben csak akkor érthetjük meg teljesen, ha különösen *két* szempontot veszünk figyelembe: az egyik, hogy mint államférfiú a culturában elsősorban *eszközt* lát, a másik pedig, hogy páratlanul mély belátással a kulturális törekvést az ember *teremtési ösztönével* hozza kapcsolatba.

Előbbi nézete természetes eredménye annak az említett körülménynek, hogy voltaképpen hazaszereteten keresztül jut arra, hogy nemzete számára minél intenzívebb kulturális életet sürgessen. Nem tudós, ki a culturát mint öncélt is megvalósítandónak tartja. Ezt mindennél jobban az, a »Kelet népében« kifejtett álláspontja bizonyítja, mely szerint, ha választani kell a magyar jelleg és a nagyobb műveltség között, az előbbit óhajtja választani. Lehet azonban, hogy e ponton azon meggyőződés is vezette, hogy igazi culturélet egy nemzetnél csak úgy lehetséges, ha annak individualitása, tehát sajátos nemzeti jellege érvényre jut, s ezért még a cultura alapjainak biztosítása szempontjából is inkább kell óvnunk a nemzeti jelleget, melyet ha egyszer elveszítünk, csaknem lehetetlen visszaszerezni, míg a nagyobb műveltség tán későbbben ugyan, de a nemzeti jelleg feláldozása nélkül is megszereshető.

SZÉCHENYI a culturát végelemzésben az ember alkotási vágyából származtatja, melyről találóan jegyzi meg, hogy »emberi miségünknek tán legrejtettebb s mégis leghatalmasabb titka«. Hiszen – úgymond – már elemi életszükségleteink kielégítéséből »ha lelkünk reptet nem gátoljuk«, az emberiség legszebb, legdicsebb tettei fakadnak. »Az ember – mondja – mint Istennek szikrája, csak abban találhat váltig eledelt, ha teremthet«, kiemeli, hogy az eredeti »teremtési ösztön« a haszonvágy mellett az emberi tetteknek mindig egyik végső rugója.

Ez utóbbi pont különösen fontossággal bír reánk nézve. Megóv ugyanis attól a tévedéstől, melybe műveinek felületes olvasója oly könnyen esik, mintha SZÉCHENYI culturbölcséletében az utilitarismusé volna az utolsó szó. Holott sokkal mélyebben látott az emberi törekvések alapjába, semhogy ily kezdetleges állásponton maradhatott volna. Felismerte ugyanis, hogy az emberi cselekedetek végső rugója egy irrationalis törekvés; a *teremtési vágy* s a hasznossági reflexió ennek kielégítésében csak eszköz, de nem cél. Fontos, hogy e pontot tisztán lássuk, mert csak ennek a világnál ismerjük fel, hogy bár SZÉCHENYI taktikai okokból a culturában gyakran csak eszközt *lát*, alapjában megértette, hogy az az emberi természet legmélyéből fakad, alapértékeléseink közvetlen folyománya s így igen közel járt annak a felismeréséhez, hogy a cultura voltaképpen *ethikai eszmény*. Ezt mindennél jobban ama mély mondása bizonyítja, hogy »a legmagasabb kiműveltség legközelebb jár a tiszta természethez« – mert hiszen ez más szóval azt teszi, hogy épp a cultura által válunk *igazán emberekké*.

A becsület és a jog eszményei, melyek az emberi személy tiszteletéből fakadnak, SZÉCHENYI világnézetében sarkalatos fontosságúak. Éles intuitiójával felismeri, hogy a legtöbb erény az önmegbecsülésből fakad, sőt, hogy a tökéletesedésnek általában egyik indítéka a becsületérzés. »Mily kimondhatatlan sokat fejez ki – mondja »Önismeret« című művében – azon magyar tanácsmondás: »becsüld meg tenmagadat«. Mert hiszen ki igazán megbecsüli magát, azaz személyét, mely testből és lélekből áll, az nemcsak meg nem sértendi magát, de kettős individualitását tekintve, mind testét, mind lelkét tehetsége szerint szebbíteni is fogja«. Itt értjük meg, hogy SZÉCHENYI-nél a nemzet művelődése és haladása bizonyos tekintetben mint a *nemzeti becsület követelménye* jelenik meg. Hasonlóképpen a jogtiszteletet is úgy fogja fel, mint amivel az egyén és a nemzet *önmagának* tartozik. Csakhogy emez absolute kötelező jog alatt nem a tételes jogot érti, mely lehet már elavult, igazságtalan és czélszerűtlen is, de ^az emberi személy megbecsüléséből fakadó jogra gondol itt, régebben velünk született jognak nevezték – amelynél-érdekében az elavult tételes jogok reformját követeli. Tisztán

látja tehát azt, hogy a tételes jognak is értékét az igazságosságoknak az a *quantuma* adja meg, melyet szabályozó ereje által biztosítani akar és tud. Erős meggyőződése, hogy a tételes jog értékét veszti, mihelyt igazságtalanná válik, ami okvetlenül bekövetkezik, ha az annak megalkotásakor mérvadó életviszonyok már megváltoztak. Bátran mondhatjuk, hogy SZÉCHENYI csak egy abszolút jogot ismer el úgy az egyénre, mint a nemzet szempontjából: a megbecsülésre, az emberhez méltó életre és így az individualitás kifejlesztésére vonatkozó jogát. És úgy látja, hogy minden pozitív jog a történelmi fejlődéssel szükségképpen változó *eszköze* e változatlan értékű alapjogok mindteljesebb megvalósításának.

Ebben a socialethikai felfogásban tér el SZÉCHENYI a tételes jogról való hagyományos *gravaminális* magyar felfogástól, mely a tételes jogot öncélú bálványnak tekintette. Az ő felfogásának lényege ezzel ellentétben az, hogy a jog marandó eleme nem egyéb, mint annak ethikai tartalma: az igazságosságra való törekvés a történelmi fejlődéssel adott viszonyok között, s így a tételes jogot nemcsak szabad, de *erkölcsi kötelesség* is változtatni és fejleszteni ha lényegéhez tartozó lelkének: hogy igazságos legyen, többé eleget tenni nem tud. A régiségnek bármely tiszteletreméltó patinája sem menti SZÉCHENYI szemében azt a jogintézményt, mely többé nem igazságos.

És itt van egyik gyökere SZÉCHENYI gyakran kiemelt anti-historismusának is. Nemcsak azért ellenszenves előtte a történelmi múlton való merengés s annak oktalan dicsőítése, mert a *cselekvés* embere, ki *újat* akarván alkotni, szükségképpen kell hogy romboljon, de talán azon oknál fogva is, amit az evangéliumi bölcsesség úgy fejez ki, hogy »aki az eke szarvát fogva hátrafelé tekintget, semmire sem megy az Isten országában«. Conservativismusa azt mutatja, hogy ez elfordulás a múlttól nem a történet megértésére való képtelenség következménye, hanem *öntudatos pro gramm*, mely a magyar jogi gondolkodást a történelmi idiolatriától el akarja fordítani s a jognak külső és mulandó burka: a történelmi tételes törvény helyett annak marandó lényegére: az igazságosságra való törekvésre óhajtja terelni. Mintha azt mondaná: igazán jogtisztelők nem akkor vagyunk, ha a történelmi joghoz mereven

és vakon ragaszkodunk, de ha annak éltető elemét, mely azt a maga idejében helyessé tette: az igazságosságot tartjuk mindenekelőtt becsesnek, mely ma talán épp ellenkező törvényt kivan szemben a régivel. Hasonló gondolatmenet vezet itt, mint mikor a politikai következetességről elmélkedik: nem a pártkeretekhez kell mereven ragaszkodni, de politikai ideáljainkhoz s a különböző politikai pártokat is támogathatjuk időnként, a szerint hogy melyik találja el egy adott esetben a leghelyesebb álláspontot.

SZÉCHENYI a jogról való bölcséleti concepciójában is az evolutio híve, de amellett felismeri, hogy minden fejlődés feltesz egy maradandó és változatlan elemet: *amely fejlődik* s ez a mozzanat a szüntelen jogfejlődésben csak a mindnagyobb igazságosságra való törekvés lehet, amelynek esetleg a történeti tételes jogot is fel kell áldoznunk.

Ami azonban mély socialethikai felfogását sajátosan jellemzi az ama meggyőződés, hogy bár tisztán látja a jognak ethikai magvát, mégis nem az emberek önfeláldozásától és önzetlen lemondásától várja például bizonyos történeti előjogok feladását. Ismételten hangsúlyozza, hogy az emberek önzetlenségétől ne sokat várjunk s hogy attól maradandó sikert nem remélhetünk. Az emberek *önérékére* kell hivatkoznunk, ha őket jogi reformoknak akarjuk megnyerni: tehát meg kell győznünk az előjogok birtokosait, hogy privilégiumaik feladása nem árt, sőt használ érdekeiknek. SZÉCHENYI gyakran rámutat arra, hogy »ami a legnemesebb, a rövid idő múlva a leghasznosabb is« s hogy az igazságosság a társadalmi berendezkedésben mindig a legnagyobb jóllétet is biztosítja. Ámde félreértené álláspontját az, ki ily féle nyilatkozataiból akarná megállapítani ama legmélyebb látószöveget, ahonnan ő a jogéletet tekinti: a hasznos és jogos kapcsolatának kiemelése részéről inkább taktikai fogás, amelyre az emberi gyöngeség készíti, de nem a végső socialethikai alap, melyből a jog jogosultságát és értékét magyarázná. Mintha közel járna annak a felismeréséhez, hogy a történeti jog megalkotást motívuma lehet önző és utilitarius amellett, hogy az "gy megalkotott jogrendszernek megvan egyúttal a maga eszményi értéke is. És valóban: valamint az egyiptomi papok csak földmérést akartak s eközben felfedezték a geometria

örök igazságait, így az önzés is vezethet eszményi értékek felfedezésére.

Az önérdekre való hivatkozás taktikáját SZÉCHENYI már azért is szükségesnek tartja, mert épp a jogról alkotott ethikai conceptiójánál fogva irtózik az erőszakos jogfosztástól, tehát a jogfejlesztést teljesen spontánnak óhajtja. Ennyiben a jog szemében valóban »noli me tangere« s végelemzésben itt gyökerezik azon meggyőződése, mely a continuális, halk haladást tartja egyedül helyesnek szemben a forradalmi megrázkódtatások árán történő jogfejlesztéssel. Mintha azt mondaná: a *meggyőzés* és nem a *legyőzés* fegyvereivel kell az Uj-Magyarországot megalkotni. Meg kell győzni az előjogok birtokosait, hogy előjogaik mint a robot, a dézsma nem hasznukra, de ártalmukra vannak; meg kell győzni azokat, kik a jogkiterjesztéstől félnek, mert a népet még éretlennek tartják rá, arról, hogy a nép egészében mindig megtudja különböztetni barátját ellenségétől; meg kell győzni az uralkodót arról, hogy egy fejlődő, erős Magyarország nem gyöngíti, de hatalmasabbá teszi majd a dynastiát.

Ne tagadjuk, hogy e programm, mely lehetőnek tartja, hogy már a közel jövő történetét kizárólag majd békés viták irányítják, nagyon is magán viseli egy, az emberi természet jóságában rendületlenül hívó férfiú optimismusának bélyegét. Mert hiszen abból a feltevésből indul ki, hogy az emberek elég értelmesek arra, hogy érdeküket mindig megértsék s elég jóindulatúak és erősek arra, hogy ellenszenvök által ne vezettessék félre magukat és hogy meg is tudják tenni előítéletük és kényelemszeretetük legyőzése árán azt, amit helyesnek ismertek fel. SZÉCHENYI politikai intellectualismusában nem számolt az emberi szenvedélyekkel, melyek a jobb belátás ellenére is nem engedik a helyes cselekvést kialakulni, nem számolt a megszakás tehetetlenségi nyomatókával, mely daczára egyes kiválóbbak iparkodásának, évszázadokig tarthat elavult intézményeket és törekvéseket életben. De másrészt bizonyos, hogy a cselekvési norma csak az lehet, hogy a meggyőzés és nem a legyőzés fegyvereivel harcoljunk a reformokért. Így SZÉCHENYI *politikai* tévedése épp annak következménye, hogy egész programja erős ethikai gyökerekből hajt ki: tekintete annyira kizárólag az eszményen csüngött, hogy azt gyakran összetéveszti a valósággal.

E körülménynél fogva a politikai események terén csakhamar keserű csalódások érik s nem tudja megakadályozni KOSSUTH politikai szellemének kibontakozását, mely épp azon ellentétes nézetet képviselte, hogy *még nincs* itt az ideje annak, hogy Magyarország forradalom és erőszak nélkül előrejuthasson. Mindazonáltal kétségtelen, hogy a nemzet jövő programjának épp emez etnikai megalapozása tette SZÉCHENYI-t a legnagyobb magyarrá, ki minden időkben világító szövétneke marad nemzetének. Mert életünk egyik legnagyobb paradoxonja, hogy az eszményt semmiféle téren nem lehet megvalósítani s mégis csak az eszmény az, ami maradandó alkotásokra vezethet. A merőben ethikai meg gondolásokon alapuló politika sok csalódásra vezethet és mégis ez az egyetlen valóban emberhez méltó politika, amelyről daczára e csalódásoknak okunk van hinni, hogy nélküle semmi igazán értékeset nem alkothatunk e földön.

SZÉCHENYI rendkívül tiszta és mély erkölcsi belátása legjobban igazolja saját mondását, mely szerint »titokzatos életünkben legtisztábban az erkölcsi jót látjuk.« Mintha Dickens egy hősével azt mondaná: »biztosabban tudom, hogy a jóság a legigazabb dolog a világon, minthogy a nap az égen süt.« Ezért látja oly tisztán mint talán kívülre alig egy más államférfiú, hogy az egyéni és a társasélet legmélyebb alapja az erkölcsiség. »Az ország mechanikáját – mondja – annak morális kifejtése elébe tenni, ítéletem szerint annyi, mint az Abc-t nem A-nál, hanem Z-nél kezdeni.« A »Világ«-ban pedig így szól DESSEWFFY-hez: »nekem az erkölcstudományt engeddd csak barátom bevinnem a nép szívébe, örök álláspontom fellelem s minden más tudományt kiforgatok sarkaiból.« Es ez a belátás, mely a Jó eszméjében látja mindenek alpha és Omegáját, a korral mindinkább tisztul elméjében s mind öntudatosabbá válik előtte. És ezzel párhuzamosan fokozatosan emelkedik a politika célja is szemében. Míg a »Világ«-ban még úgy nyilatkozik, hogy »jóllét és elégedettség minden országiásnak célja, már a »Stadium«-ban kiemeli, hogy »jól irányzott hasznosság nem oly alacsony mint hiszik«, míg végül az »Önismeret«-ben feltárul előtte az állam platói conceptiójának mélysége és igazsága. »A lakosok testi s lelki szebbítése – úgymond – ám ez és csak ez lehet a kormányok legfőbb feladata.«

Innen van, hogy mint minden igazi és maradandó politikai vívmány, úgy a szabadság is szerinte elválaszthatatlanul kapcsolatos az erkölcsiséggel. Ismételten rámutat arra, hogy szabadság csak ott állhat fenn, ahol »a tiszta erkölcs és a polgári erény fénylik.« Es viszont csak a szabadság-nemesít és fejleszt igazán, mert csak ez teremthet autonóm erkölcsiséget s engedi az értelmi erőknél is teljes kibontakozását. Rámutat arra a paradoxonra, hogy mindig ott van a legnagyobb közbiztosság, hol az egyéni szabadság a legnagyobb. Itt rejlik SZÉCHENYI liberalizmusának is mély etikai gyökere, mely mint minden átgondolt szabadelvűség végelemzésben az emberi természet jóságába s az emberi értelem erejébe vetett hitből táplálkozik: azon meggyőződésből, hogy a szabadon kibontakozó emberi szellem az igazat, a jót és a szépet, ha némi tévelygés után is, de végül mégis megfogja találni, sőt csakis akkor fogja megtalálhatni, ha nem gátoljuk megnyilvánulását. Az erőszaktól azért is irtózik, mert az a szabadsággal együtt magát a művelődést is veszélyezteti. »Az erőszak – mondja – gyakran győzött, de a civilizációnak nem fejlesztette ki legkisebb csiráját is.«

Úgy az egyének mint a nemzetek csak addig élhetnek, amíg képesek önmagukban hinni. »Csak az a nemzet hal meg – mondotta BEM honvédjeihez intézett híres búcsúbeszédjében – amelyik nem akar élni.« SZÉCHENYI tette lehetővé, hogy éljünk és fejlődjünk, mert megadta a magyarságnak önmagába vetett hitét. Ezáltal útját egyengette annak, hogy az álmadozó Magyarország helyébe a munkás, tetterős Magyarország lépjen. A *munka moráljának* megteremtése SZÉCHENYI életének és tanításának abszolút eredménye, amelyet csak az vallhat, ki hisz az életben, saját erejében és a jövőben. Addig vagyunk az ő követői, míg ezt a hitet akarjuk és tudjuk vallani.

A magyarság és a nemzetiségek erőviszonyai.

Írta: KOVÁCS ALAJOS.

Többynyelvű országokban az uralkodó nemzetiség hatalmát, politikai súlyát három tényező biztosíthatja: a számbeli többség, a vagyoni felsőség és a műveltségben való kiválóság. E három tényező közül mindenesetre a számbeli többség a legfontosabb, mert ez a legtöbb esetben egymaga is elegendő a hatalom biztosítására, hiányát pedig a másik kettő nem képes pótolni, viszont csekély számbeli többséget a nagyobb vagyon és a nagyobb műveltség túlnyomó többséggé erősíthet, annak suprematiáját szinte megingathatatlaná teheti.

Ha a magyarországi nemzetiségi viszonyokat akarjuk vizsgálat tárgyává tenni, mindahárom szempontból kell megállapítanunk a magyarság és a nemzetiségek viszonyait, éppen azon okból is, mert nálunk a magyarság számbeli többsége egymagában még nem magyarázza meg a magyarság erős politikai túlsúlyát és suprematiáját a nemzetiségek fölött.

Tudvalevő, hogy népszámlálásaink a nemzetiségek számának megállapíthatása végett az anyanyelvet tudakolják és statisztikánk s általában a közfelfogás is az anyanyelvet egynek veszi a nemzetiséggel. Kétségtelen, hogy a nemzetiséget a legtöbb esetben az anyanyelv határozza meg, de viszont elég gyakori eset az, hogy valaki más nemzetiségi érzéssel bír, mint amilyen nyelvet leggyakrabban és legs/ívesebben beszél, amilyen nyelv tehát az illetőnek az általános meghatározás szerint az anyanyelve. Hogy tehát az érületnek is szava legyen a nyelvi viszonyokat kutató statisztikában s ez által az anyanyelv fogalmát közelebb hozzuk a nemzetiség fogalmához, a népszámlálási lapokon az anyanyelvre vonatkozó kérdés magyarázata így kezdődik: »az a nyelv, amelyet

magáénak vall stb.« Mójukban van tehát azoknak, akik több nyelvet egyforma könnyűséggel beszélnek s egyenlő mértékben használnak, azt a nyelvet vallani be anyanyelvül, amely nemzetiséghez tartozóknak érzik, vallják magukat. Természetesen ez csak a több nyelvet beszélőkre vonatkozik, mert aki csak egy nyelvet beszél, mást mint ezt a nyelvet, nem vallhatja anyanyelvüül. Ez mindenesetre a magyarság hátrányára van, mert sok magyarul nem tudó polgára van a hazának, aki érzületre teljesen magyar, de akiket e statisztika, amelynek mégis valami külső ismertetőjelre van szüksége, mint magyarokat nem vehet számba.

Az adott viszonyok között s ilyen meghatározás mellett tehát az anyanyelv az, ami a nemzetiségek számának megállapítására a legalkalmasabb, különösen ha szabadságot adunk a felvételnél a bevallóknak, hogy érzületüknek megfelelőleg töltsék ki az anyanyelvre vonatkozó kérdést. A magyar nyelvtudás terjedésével ez mindinkább a magyarság előnyére válik, mert az anyanyelv fogalmának ilyen értelmezése folytán mindtöbben vallják magukat érzületüknél fogva magyar anyanyelvűeknek, akik nem magyar eredetük dacára magukat magyarokul akarják tekinteni, mert az iskola és az élet bennünk a magyar érzést, a magyar öntudatot fejlesztette ki. Ez a magyarázata annak, hogy nálunk az anyanyelvi statisztika a községekig lemenő részletezésben sokszor meglepő változásokat mutat egyik népszámlálásról a másikra, ami sokszor azt a látszatot kelti, mintha a nemzetiségeket mesterségesen akarnók magyarokul kimutatni, holott a statisztikának ez a megállapítása a ténylegesen beállott változásnak a constatalása, amiről ritka lelkiismeretességgel dolgozó statisztikai hivatalunk minden egyes esetben helyszíni tudakozódás, egyéb (iskolai, népmozgalmi stb.) adatokkal való összehasonlítás, sőt a helyszínére kiküldött tisztviselői útján szerez meggyőződést.

Ezek előrebocsátása után a magyarság és a nemzetiségek számbeli viszonyait fogom ismertetni, a jelen állapot, tehát a legutolsó népszámlálás szerint, szükséges azonkívül megállapítanunk a fejlődés irányát és annak tényezőit, a természetes népmozgalom és a kivándorlás alakulását a magyarság és a nemzetiségek szempontjából.

Az 11)10. évi népszámlálás szerint az egész Magyarbirodalom és külön az anyaország népessége következőképp oszlott meg anyanyelv szerint:

Anyanyelv	Magyarbirodalom		Anyország	
	abszolút számban	%-ban	abszolút számban	%-ban
Magyar	10,050.575	48·1	9,904.627	54·5
Német	2,037.435	9·8	1,903.357	10·4
Tót	1,967.970	9·4	1,946.357	10·7
Oláh	2,949.032	14·1	2,948.186	16·1
Ruthén	472.587	2·3	464.270	2·5
Horvát	1,833.162	8·8	194.808	1·1
Szerb	1,106.471	5·3	461.516	2·5
Egyéb	469.255	2·2	401.412	2·2
Összesen . . .	20,886.487	100 0	18,264.533	100·0

A Magyarbirodalomban tehát a magyarság 48.1%-át teszi a népességnek, míg a nemzetiségek 51.9%-ra rúgnak. A magyarság eszerint nem éri el az abszolút többséget, bár már közel áll hozzá; rendkívüli előnye azonban a magyarságnak, hogy az egyes nemzetiségek száma egyenkint meg nem közelíti a magyarság számát, azonkívül ami még fontosabb, a magyarság után szám szerint legerősebb há"om nemzetiség, a német, tót és az oláh, egymástól teljesen idegen fajú, az Európában uralkodó három nagy népcsalád, a germán, szláv és a román népcsalád, egy-egy képviselője. De még, ha az összes szlávokat összefoglaljuk is, a mi tekintve a szláv törzseknek egymástól eltérő nyelvét, culturáját és történeti fejlődését, meglehetősen erőltetett dolog, akkor is 48.1% magyarral csak 27.2% szláv áll szemben. A nemzetiségeknek ebben a sokféle tagozódásában rejlik első sorban a magyarság ereje, ez magyarázza meg legfőképp azt, hogy a magyarság relativ többségével is miért képes lekötni a nemzetiségek erejét. E számbeli előnyön kívül nem szabad figyelmen kívül hagyni azt az erkölcsi erőt, amely abban rejlik, hogy a nemzetiségek egy jó részének, mondhatjuk nagyobb részének, mint a németeknek, ruthéneknek s jó részben a tótoknak is érzülete, törekvései nincsenek ellentétben a magyarság-érdekeivel, úgy hogy a magyarság sohasem áll a nemzetiségek összességével, hanem mindig csak egy-egy nemzetiséggel szemben.

Magában az anyaországban a magyarság már abszolút többséggé erősödik, itt már a magyarság száma jelentékenyen, több mint másfél millióval meghaladja a nemzetiségek összes számát s éppen háromszorosan múlja felül az összes szláv népek lélekszámát. A magyarságnak ezen országos abszolút többsége mellett tulajdonképpen nem lenne jelentősége annak, hogy a magyarság az ország egyes vidékein s így különösen az egyes törvényhatóságokban milyen arányban szerepel, a törvényhatóságok autonómiája miatt azonban, amelyre a nemzetiségi többség befolyással lehet, ez a kérdés mégsem jelentéktelen nálunk. A magyarországi törvényhatóságokat nemzetiségi többségek szerint csoportosítva azt látjuk, hogy a 63 vármegye közül csak 31-ben éri el a magyarság az abszolút többséget, 4-ben relatív többséget képvisel s 28-ban határozott kisebbségben van. E 28 vármegye közül egyben a németek, kilenczben a tótok, tizenegyben az oláhok vannak abszolút többségben, azonkívül egy-egy német, tót, illetőleg szerb, kettő-kettő pedig oláh, illetőleg ruthén relatív többségű. Ez meglehetősen kedvezőtlen a magyarságra nézve, mert a vármegyei közigazgatásban a nemzetiségi többség könnyen fölébe kerülhet a magyarságnak s veszélyeztetheti a magyar érdekeket. Ezt a veszélyt, a melyet a választó jog kiterjesztése még fokozhat, alkalmas módon mindenesetre el kell háritani, vagy a törvényhatósági választójognak más alapokra való fektetésével, vagy a közigazgatás államosításával, vagy a vármegyék új beosztásával

A törvényhatósági jogú városokban természetesen ez a veszedelem nem forog fönn, mert a 27 anyaországi törvényhatósági jogú város közül a magyarság 18-ban abszolút, 1-ben (Újvidék) relatív többségben van, a többi 8 város közül pedig csak Sopronnak és Selmeczbányának van még ideig-óráig tartó nemzetiségi (német, illetőleg tót) többsége, 6 városban ellenben már csak relatív többséget érnek el az egyes nemzetiségek, u. m. Pozsonyban, Temesvárott és Verseczen a németek, Zomborban és Pancsován a szerbek, Fiúmében az olaszok.

Már ez a szembeállítás is mutatja, hogy a magyarság főereje a városokban rejlik, s ha a vármegyék lakosságából kivesszük a rendezett tanácsú városok népességét, a különb-

ség a községek és városok népességének nemzetiségi megoszlása között még nyilvánvalóbb. Csak az anyaországnál maradván, a nemzetiségi megoszlás és az egyes nemzetiségek városi lakosságának aránya százalékokban a következő:

	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb
A községekben	48·7	10·6	12·3	19·4	3·2	1·2	2·6	2·0
A rt. városokban	74·7	9·1	6·9	6·2	0·2	0·1	1·9	0·9
A tj. városokban	78·0	10·1	2·4	1·7	0·1	0·9	2·6	4·2
A városokban általában	76·6	9·7	4·3	3·6	0·1	0·6	2·3	2·8
Az egyes nemzeti- ségek közül vá- rosi lakos %	28·7	19·0	8·2	4·5	1·0	10·7	18·5	26·5

Míg tehát a falusi községekben a magyarság az abszolút többséget sem éri el, a városokban a lakosságnak több mint háromnegyedére rag, sőt ha a városok kétféle csoportját külön tekintjük, a magyarság a magasabb rendű városokban még erősebben van képviselve, mint a kisebb s alacsonyabb rendű városokban. Tehát a gradáció a városok kétféle csoportjánál is mutatkozik. A magyarokon kívül csak az egyéb alatt összefoglalt kisebb nemzetiségek aránya nagyobb a városokban, mint a községekben, a mit a külföldről a városokba bevándorolt cseh-morvák, lengyelek, továbbá Szabadka nagyszámú bunyevácjai és Fiume olaszai idéznek elő. Még az általánosan városlakónak ismert németiség is kisebb arányban van képviselve a városokban, mint a vidéken, amit azzal lehet magyarázni, hogy a városi népesség nagyobb része már megmagyarosodott. Feltűnő, hogy a szerbek a városi népességben aránylag milyen erősen vannak képviselve, s hogy míg a szerbek és ruthének abszolút száma a népességben majdnem ugyanaz (401.510, illetőleg 404.270), az előbbieket közül 85.350, az utóbbiak közül pedig csak 4084 lakik a városokban; ez a körülmény a szerbeknek a ruthénekénél j val nagyobb jelentőségét és politikai súlyát eléggé megmagyarázza.

Hasonló eredményre jutunk, ha az egyes nemzetiségekből a városokra eső arányszámokat vizsgáljuk; kitűnik ebből, hogy a magyarság arányszáma nagyobb valamennyi nemzeti-ségénél, a mennyiben 28.7%-a városlakó; utána az egyéb alatt összefoglalt kisebb nemzetiségek következnek 26.5%-al

a németek és szerbek városi lakosságának arányszáma közel áll egymáshoz, 19.0, illetőleg 18.5 % legkevesebb városlakó van az oláhok és különösen a ruthének között: 4.5, illetőleg csak 1.0 %.

A magyarságnak óriási előnye van abban, hogy a nagyobb községekben, a városokban tömörül, mert a népesség belső vándorlása, mint mindenütt, úgy nálunk is első sorban a városok felé irányulván, a nagytömegű városi magyarság könnyű szerrel magába olvaszthatja a beáramló idegen elemeket, annál is inkább mert a beköltöző falusi lakosság között is a magyarság van többségben. De magukban a falusi községekben is a magyarság sokkal nagyobb tömörülést mutat, mint a nemzetiségek, a népes magyar községekben pedig sok esetben éppen úgy megvannak a beolvasztás feltételei és lehetősége, mint a városokban. Ha az egyes nemzetiségek tömörülését a községi és városi szervezetre való tekintet nélkül vizsgáljuk, a következő kimutatást állíthatjuk össze:

Nemzetiség	5.000	10.000	25.000	50.000
	lelken felül van az alábbi	számú	községben v.	városban
Magyar	266	102	36	8
Német	29	8	3	1
Tót	21	4	1	—
Oláh	17	2	—	—
Ruthén	2	—	—	—
Horvát	1	1	—	—
Szerb	17	3	—	—
Bunyevác, sokác	2	1	1	—
Bolgár	1	—	—	—
Lengyel	1	—	—	—
Cseh-morva	1	—	—	—
Olasz	1	1	—	—

266 olyan község vagy város van eszerint Magyarországon, ahol a magyarság legalább 5.000 lélekkel van képviselve, ellenben csak 93 község van, ahol valamely nemzetiség száma haladja meg az 5.000 lelket. Minél nagyobb létszámot veszünk alapul, a magyarság helyzete annál kedvezőbb lesz: 10.000 lelken felül van a magyarság 102 községben, a nemzetiségek 19-ben, 25.000-en felül a magyarság 36-ban, a nemzetiségek 5-ben 50.000-en felül a magyarság 8-ban, a nem-

zetiségek közül pedig csak a németek érik el ezt a számot Budapesten, ahol emellett is kisebbségben vannak.

Érdekes volna még a magyarság és a nemzetiségek erőviszonyait az egyes felekezeteken belül vizsgálat tárgyává tenni, minthogy azonban a legújabb népszámlálásnak erre vonatkozó adatai még nincsenek közzétéve, meg kell elégednünk az 1900. évi adatokkal. Legmagyarabb felekezetünk eszerint az unitárius és a református felekezet, melyek tagjai közül 99.1 illetőleg 98.2% vallotta magát magyar anyanyelvűnek. Absolut többségben magyarok még az izraeliták és a római katolikusok, kiknek 71.5%, illetőleg 60.5%-a magyar anyanyelvű, az ágostaiaknak már csak 28.6, a görög katolikusoknak 13.4 s a görögkeletieknek csak 1.4%-a magyar. A magyarság tehát legkevésbé a két görög felekezet hívei között van képviselve, amit e felekezetek nemzetiségi szervezete, nemzetiségi egyházi nyelve eléggé megmagyaráz. E felekezeteknél a vallás és nemzetiség fogalma annyira összeesik, hogy sok magyar gör. katolikus és gör. keleti vallása révén oláhnak, oroszoknak vagy szerbnek mondja magát, még ha az egyházi nyelvet nem is beszéli. Ez a felfogás azonban úgy látszik lassankint mégis kezd megszűnni, erre mutat az, hogy újabban úgy a magyar görög katolikusok, mint a magyar gör. keletiek száma erősen növekszik, amit nem annyira a magyarosodás, mint inkább az anyanyelvű helyesebb, a valóságnak megfelelő számbavétele idéz elő. A görög katolikusoknál az új magyar görög katolikus püspökségnek felállítása bizonyára javítani fog a helyzeten, bár igen nagy kár, hogy az új püspökségből sok magyar egyházközség teljesen kimaradt, már pedig arra alig lehet számítani, hogy az új püspökség saját területén kívül a magyarosodásra hatással lehetne, sőt azt lehet várni, hogy az új püspökségből kimaradt magyarok még fokozottabb mértékben ki lesznek téve a oláhosi törekvéseknek. Mindenesetre érdemes lenne az új népszámlálás adatai alapján felülvizsgálni, hogy az új püspökség területébe még milyen községek lennének bevonandók, vagy ha ez nagyobb nehézségekkel járna, módot kellene találni arra, hogy az oláh szertartási nyelvű püspökségek alá tartozó magyarok részére külön plébániák alapíttassanak, vagy legalább is külön magyar nyelvű istentiszteletek tartassanak.

A gögög keleti felekezet ezidőszerint a legidegenebb a magyarságtól exclusiv nemzetiségi szervezete folytán, melyet törvényeink állapítottak meg s ezzel valóságos holttetemet alkottak a nemzet élő testén. Ebbe a holttetembe a magyar nemzet vérkeringése nem jut el, teljesen idegen az minden áramlattól, mely a nemzetet áthatja. Az 1910. évi népszámlálás mégis 32.000 magyar görög keletit mutat ki, akik részint a keleti kereszténységet felvett magyaroknak rendkívül megfogytakozott utódai, részint a városokba és magyar vidékekre került megmagyarosodott oláhok és szerbek. Az 1910. évi népszámlálás szerint számuk már bizonyára meg fogja haladni a 40.000-et, elérkezett tehát az idő, hogy a görög keleti magyar püspökség szervezésével most már komolyan foglalkozzunk. A görög keleti egyház legfőbb patrónusa Magyarországon a király lévén, az új püspökség felállítása még kevesebb nehézségekbe ütközik, mint a görög katolikus magyar püspökség szervezése. A magyar görög keleti püspökség, különösen ha nem egy meghatározott területre, hanem a bárhol található magyar hívekre terjedne ki, óriási lökést adna e felekezet magyarosodásának s idővel százezrekkel növelné a magyarság számát.

A magyarság és a nemzetiségek erőviszonyainak mérlegelésénél nem csekély fontosságú annak ismerete sem, hogy az egyes foglalkozási ágakban a magyarság aránya hogyan alakul. A népszámlálásnak ezek az adatai - sajnos - nincsenek közzétéve, vannak azonban erre vonatkozólag igen értékes adataink a most közzétett választójogi statisztikában, mely tudvalévőleg az 1910. évi népszámlálás alapján készült. Igaz,, hogy csak a 24. éven felüli magyar honos polgári férfiakra vonatkoznak ez adatok, de éppen mert a kereső férfiaknak túlnyomó többségét magukban foglalják, az összes népesség megoszlására is világot vetnek. Az adatok a következők:

Foglalkozási csoport	A 24 éven felüli magyar honos férfiak száma	Ebből: magyar	%
Östermelés	2,692.303	1,305.757	48·5
Bányászat és kohászat	46.330	22.521	48·6
Ipar	699.235	450.829	64·5
Kereskedelem és hitel .	159.705	116.945	73·2
Közlekedés	148,623	119.014	80·0
Közszolg. és szab. fogl.	177.404	143.153	80·7
Egyéb foglalkozás .	327.748	179.210	54·7
Összesen	4,251.348	2,337.429	55·0

A magyarság eszerint éppen a legnépesebb foglalkozási ágban, az őstermelő osztályban szerepel legkisebb aránnyal; hasonló arányú a kisszámú bányászok körében; ellenben az ipari foglalkozásúaknak közel $\frac{2}{3}$ -a, a kereskedelem és hitelhez tartozóknak közel $\frac{3}{4}$ -e s a közlekedéssel foglalkozóknak s különösen a közszolgálat és szabad foglalkozásokhoz tartozóknak több mint $\frac{4}{5}$ -e magyar anyanyelvűnek vallja magát. A nemzetnek értelmiségükkel, vagyonukkal és munkájukkal vezető elemei tehát túlnyomólag magyarok, ami természetes is, minthogy a városi népesség, amely leginkább e foglalkozásúakból áll, túlnyomólag magyar. Első pillantásra megdöbbenőnek látszik az, hogy az őstermelők s különösen éppen a birtokosok között aránylag csekély számú a magyarság, mert azt szokták mondani »kié a föld, azé az ország«, de éppen az, hogy a birtokosok közt a magyarság kisebb arányban szerepel, még nem mondja azt, hogy a földterület nagyobb része is a nemzetiségek kezén van. Már maga a birtokosoknak területi kategóriák szerint való részletezése mutatja, hogy minél feljebb megyünk a birtokkategóriákkal, a magyarság aránya a birtokosok közt annál kedvezőbb, tiszta képet azonban a választójogi statisztikából nem lehet alkotni, mert a 10 holdon felüli birtokkal bírók már nincsenek tovább részletezve, pedig a magyarság túlnyomósága a közép és különösen a nagybirtoknál mutatkozik, úgy, hogy lehet állítani, hogy az anyaország földterületének 65-70%-a magyar anyanyelvűek kezén van.

De még fontosabb az, hogy a vezető értelmiség, nemcsak a közszolgálat és ú. n. szabadfoglalkozásokhoz tartozó értelmiség, hanem más foglalkozási ágak értelmisége is, majdnem kizárólag magyar. Szolgáljon erre nézve bizonyítékul a következő táblázat:

Értelmiségi csoport	Összes szám	Ebből magyar	%
Gazdasági és erdészeti tisztviselők	8.332	7.376	88·5
Bányászati »	1.221	1.036	84·8
Ipari »	15.784	13.433	85·1
Kereskedelmi és hitelügyi »	25.203	21 586	85·7
Közlekedési »	16.245	15.231	93·7
Tulajdonképpen értelmiség »	119.741	100.923	84·3
Értelmiség általában	186.526	159.585	85·6

A magyarságnak ebben a körülményben igen nagy ereje rejlik, mert a vezető értelmiség magyarsága egyik legnagyobb biztosítéka a magyarság supremáciájának. Éppen azért kell nálunk a választójogi reformnál a demokrácia elveinek ellenére is megvédelmezni az értelmiség befolyását, mert nálunk az értelmiség fogalma majdnem egy a magyarság fogalmával. A szomszédos Ausztriában a németiség azért nem tud politikai túlsúlyra vergődni, mert a nemzetiségek értelmiségét nem tudja beolvasztani, ott az egységes nemzeti cultura hiánya folytán, minden nemzetiségnek erős értelmiségi osztálya fejlődött ki.

Az eddigiekben a magyarság és a nemzetiségek számbeli viszonyainak mostani állapotát ismertettem; az erőviszonyokhoz tartozik azonban a fejlődés iránya is, mely ha az uralgó fajra kedvezőtlen, idővel az erőviszonyokat nagyban befolyásolhatja, sőt a nemzetiségek javára módosíthatja. A magyarságnak kedvező helyzete van a nemzetiségekkel szemben abban a tekintetben is, hogy jórészt éppen a már ismertett körülmények folytán a magyarság fejlődési, szaporodási viszonyai jóval kedvezőbbek, mint a nemzetiségiekéi, vagyis a magyarság aránya a népességben fokozatosan növekszik, a nemzetiségieké pedig csökken. Nem akarok régebbi időkre visszamenni, amikor még a nemzetiségek számának megállapítása vagy becslés, vagy irányzatos felvétel útján történt; elég ha a magyar hivatalos statisztikának első megállapítását, mely az 1880-ik évi népszámlálás alkalmával történt, veszem alapul. Az azóta elmúlt 30 év alatt a magyarság és a nemzetiségek száma 10 évenként következőképp változott:

Ebből

Év	összes népesség	Ebből			
		magyar	%	nem magyar	%
M a g y a r b i r o d a l o m					
1880	15,642.102	6,445.487	41·2	9,196.615	58·8
1890	17,349.398	7,426.730	42·8	9,922.668	57·2
1900	19,254.559	8,742.301	45·4	10,512.258	54·6
1910	20,886.487	10,050.575	48·1	10,835.912	51·9
M a g y a r o r s z á g					
1880	13,749.603	6,404.070	46·6	7,345.533	53·4
1890	15,162.988	7,357.936	48·5	7,805.052	51·5
1900	16,838.255	8,651.520	51·4	8,186.735	48·6
1910	18,264.533	9,944.627	54·5	8,319.906	45·5

A magyarság eszerint e 30 év alatt több mint 3 millió '600 ezerrel növekedett, a nemzetiségek pedig csak 1 millió 640 ezerrel. Az 1880-ban még jóval kisebb számú magyarság tehát több mint kétszer olyan erős növekedést mutat, mint a nemzetiségek. Magában az anyaországban a fejlődés még kedvezőbb; itt a magyarság 30 év alatt 3,540.000 lélekkel gyarapodott, a nemzetiségek szaporodása pedig az 1 milliót sem érte el. Emellett a fejlődés irányzata az, hogy a magyarság szaporodása, ha nem is relative, de absolut számban évtizedről évtizedre emelkedik, a nemzetiségeké pedig fokozatosan csökken. Ennek következményeképp a magyarság arányszáma az összes népességben nemcsak folyton, de fokozatosan is emelkedik. Az arányszám növekvése tett ugyanis

a Magyarbirodalomban az anyaországban

1880-tól 1890-ig . . .	1'6-et	1'9-et
1890-től 1900-ig . . .	2'6-et	2'9-et
1900-tól 1910-ig . . .	2'7-et	3'1-et

Ugyanerre az eredményre jutunk, ha az összes szaporodásból a magyarságra eső százalékokat tekintjük. A Magyarbirodalom népszaporodásából 1880-tól 1890-ig a magyarságra esett 57%, 1890-től 1900-ig 71 és 1900-tól 1910-ig már 80%. Az anyaországban természetesen az arányszámok még kedvezőbbek s így fokozódnak: 67, 77 és 91%.

Érdeemes most már azzal foglalkozni, hogy a magyarság fejlődése leginkább milyen nemzetiségek rovására történt e harmincz év alatt. Szolgáljon erre vonatkozólag tájékozásul a következő összeállítás:

Anyanyelv	Magyarbirodalom			Magyarország		
	1880-ban	Arányszám 1910-ben	+ —	1880-ban	Arányszám 1910-ben	+ —
Magyar . .	41'2	48'1	+ 6'9	46'6	54'5	+ 7'9
Német . .	12'5	9'8	— 2'7	13'6	10'4	— 3'2
Tót . . .	11'9	9'4	— 2'5	13'5	10'7	— 2'8
Oláh . . .	15'4	14'1	— 1'3	17'5	16'1	— 1'4
Ruthén . .	2'3	2'3	—	2'6	2'5	— 0'1
Horvát . .	} 15'0	8'8	} — 0'9	} 4'6	1'1	} — 1'0
Szerb . . .		5'3			2'5	
Egyéb . .	1'7	2'2	+ 0'5	1'6	2'2	+ 0'6
Összesen .	100'0	100'0	—	100'0	100'0	--

A magyarokon kívül eszerint csak egyéb alatt összefoglalt kisebb nemzetiségek arányszáma növekedett, de ez is jórészt csak abból áll, hogy a bunyevácok, sokacok 1880-ban még a szerbek és horvátok között voltak kimutatva, míg újabban az egyéb anyanyelvűek közé osztatnak, emiatt a horvátok és szerbek arányszámai sem hasonlíthatók össze, a valóságban arányszámuk ilyen nagy mértékben nem csökkent. Legnagyobb mértékben vesztek tért a németek és a tótok, legnagyobb nemzetiségünknek, az oláhoknak, arányszáma azonban mindössze 1.4-del csökkent 30 év alatt.

Magában az anyaországban a magyarsággal szemben csak e három utóbb megnevezett nemzetiség bírván súlylyal, e három nemzetiségnek térvesztését, esetleg térfoglalását behatóbban is érdemes vizsgálnunk. Evégből e nemzetiségek számát a magyarságéval bizonyos területi részletezéssel kell szembeállítanunk. A németeket ebből a szempontból a következő csoportokra oszthatjuk: 1. Nyugati határmenti németiség; 2. dunántúli németiség magyar nyelvterületen (ebből is kiemelve a baranya-tolnai zártabb és tömegesebb németiséget); 3. budapesti és budapest-környéki németiség; 4. nyugati felvidéki; 5. keleti felvidéki németiség; 6. az északkeleti felvidék túlnyomólag zsidó németisége; 7. a délvidéki és 8. az erdélyi németiség. E nyolcz csoportban szembeállítva a magyarság és a németiség 1880-iki és 1910-iki arányszámait, a következő összeállítást kapjuk:

Területi csoport	A magyarság		A németiség	
	a r á n y a			
	1880-ban	1910-ben	1880-ban	1910-ben
1.	41·6	48·7	33·8	27·6
2. a) Baranya-Tolna . .	58·6	62·8	33·5	30·1
b) Egyéb	82·2	84·6	6·9	4·5
3.	66·3	82·3	18·5	8·8
4.	10·2	16·0	7·9	5·5
5.	43·7	56·9	9·3	5·8
6.	31·9	37·3	6·6	7·9
7.	20·2	27·2	24·3	21·7
8.	30·3	34·3	10·2	8·7

A magyarság minden területi csoportban tért nyert, a veszített. Legrohamosabban fogyott meg a németiség aránya

a fővárosban és a főváros környékén (3 csoport), továbbá a keleti felvidéken. Az egyetlen terület, ahol a németiség aránya növekedett az utolsó 30 év alatt, az északkeleti felvidék, itt azonban nem a tulajdonképpeni németek szaporodtak meg, hanem a német zsargont beszélő zsidók (abszolút számban 33.000-ról 105.000-re).

A tótság területi megosztása a következőképp történhetik r 1. nyugati felvidéki tótság 'még pedig: a) zárt nyelvterület, b) a magyar-tót nyelvhatár, 2. keleti felvidéki tótság, a) zárt nyelvterület, b) magyar-tót nyelvhatár. 3. Biharszilágyi tót nyelvsziget. 4. Alföldi tótság. 5. Délvidéki tótság. E területi csoportokban a magyarság és a tótság aránya következőképp alakul:

Területi csoport	A magyarság		A tótság	
	a r á n y a			
	1880-ban	1910-ben	1880-ban	1910-ben
1. a)	2·3	8·8	84·9	79·7
b)	58·0	62·2	39·8	33·6
2. a)	2·6	9·5	59·5	50·2
b)	73·0	81·6	21·3	14·2
3.	35·2	38·0	2·1	3·1
4.	73·5	81·9	5·0	3·0
5.	18·6	25·3	2·5	2·2

A magyarság itt is minden területi csoportban tért nyert, a tótság viszont csak a kis bihar-szilágyi nyelvszigeten gyarapodott, egyebütt mindenütt csökkent az arányszáma. Igen érdekes, hogy a magyarság éppen a zárt tót nyelvterületeken foglalt legjobban tért, tehát a városi népesség magyarosodása folytán gyarapodott, ellenben a magyar-tót nyelvhatáron térfoglalása aránylag kisebb, sőt a nyugoti nyelvhatáron nem is egészen kielégítő. Ez az adat is mutatja, hogy a magyarságnem annyira a nyelvhatárokon hódít, mint inkább a városokban, még pedig a nemzetiségi területeken fekvő városokban is. Erre különben még visszatérek.

Az oláhság elhelyezkedése szerint a következő csoportokra bontható: 1. Északkeleti oláhság (túlnyomólag gkath.). 2. Arad-bihari és alföldi oláhság a Maroson felül (túlnyomólag gkel., szaporodó). 3. Délvidéki oláhság (túlnyomólag gkel., stagnáló). 4. Mezőségi és környéki oláhság. 5. Brassó-háromszéki oláhság. 6. Fogarasi, királyföldi és környéki oláhság,

7. Hunyadi (bányavidéki) oláhság. E csoportok szerint az alábbi összeállítás mutatja a magyarság és oláhság szám. arányát:

Területi csoport	A magyarság a r á n y a		Az oláhság	
	1880-ban	1910-ben	1880-ban	1910-ben
1	32·9	38·8	52·6	48·3
2	41·2	46·0	49·6	46·1
3	8·9	15·3	40·9	37·4
4	37·5	42·3	53·4	51·2
5	63·7	63·7	22·2	23·3
6	7·1	10·0	69·7	68·7
7	5·1	15·5	90·3	79·9

Az oláhsággal szemben – a mint azt különben már az országos arányszámokból is sejteni lehet – a magyarság térfoglalása már nem olyan erős, mint a németekkel és a tótokkal szemben. Legtöbb tért nyert még a magyarság a délvidéki és hunyadmegyei oláhsággal szemben, de itt sem a beolvadás, hanem a bevándorlás és a magyarság jóval kedvezőbb természetes szaporodása billentette a magyarság javára a mérleget. Ellenben az ország délkeleti csücskében, ha nem is fenyegető, de mindenesetre intő jelek mutatkoznak; ott a magyarság aránya stagnál, az oláhság ellenben egy százalékkal gyarapodott.

A városoknak a magyarság terjesztése terén való szerepéről már volt szó, érdemes tehát ezt is adatokkal illusztrálni. Az utolsó harmincz év alatt a városok lakossága az anyaországban 2,208.656-ról 3,726.661-re, a magyarság aránya pedig a városokban 03.3%-ról 76.6%-ra növekedett. Ezzel szemben a községek lakossága 11,540.947-ről csak 14,537.872-re emelkedett, a magyarság aránya bennük 43.4%-ról csak 48.8%-ra. A vidéken a nem magyar ajkúak száma 30 év alatt több mint 900.000-rel nőtt, a városokban ellenben a szaporodás majdnem kizárólag a magyarság javára esett. Láthatjuk ezekből az adatokból, hogy ha e harmincz év alatt a városok nem fejlődtek és nem magyarosodtak volna olyan mértékben, mint ahogy tényleg fejlődtek és magyarosodtak, ma 2-2.5%-al gyöngébb volna a magyarság aránya. Kétségtelen, hogy a vidéki népesség is magyarosodott, de nem annyira a nyelvhatárokon lévő községek beolvadása, mint

inkább a népesebb, városszámba menő községek, továbbá a felduzzadó bánya- és ipartelepek lakosságának magyarosodása folytán.

A városok népességének magyarosodása nálunk olyan intenzív, hogy ennek következtében még tiszta nemzetiségi vidékeken is a városok némelyikében túlsúlyra kerül a magyarság. Az utolsó 30 év alatt pl. magyar abszolút, vagy relatív többségű lett a teljesen tót nyelvterületen fekvő Besztercebánya, Zólyom, Dobsina, Nagyrócze, Eperjes, az oláh nyelvterületen fekvő Lúgos, Gyulafehérvár, Fogaras, Déva és Vajdahunyad, továbbá a német-szerb környezetben levő Újvidék és Nagybecskerek városokban.

Vizsgáljunk kellene most már azt, hogy mik azok a kedvező körülmények, amelyek a magyarságnak a nemzetiségekkel szemben való előnyomulását előidézik s amelyek egyúttal biztosítják azt, hogy a magyarság az országban elfoglalt posztóját a jövőben is képes lesz megtartani, sőt idővel mind erősebbé tenni. Első sorban a magyarság természetes propagatív erejét kell összehasonlítani a nemzetiségekével mert a természetes szaporodási képesség nagyobb volta egymaga is biztosíthatja az erőviszonyok javulását. Népmozgalmi adataink a régebbi évtizedekről nem lévén feldolgozva nemzetiségek szerint, csak az utolsó tíz év idevonatkozó adatait vehetjük figyelembe. A Magyarbirodalom természetes népszaporodása az 1901-1910. években 2,278.468 lelket tett, a miből magára a magyarságra esett 1,126.697 lélek, vagyis 49.4%. Minthogy a magyarság aránya a népességben 1900-ban csak 45.4 % volt s még az évtized végén is csak 48%, világos, hogy a magyarság természetes szaporodása kedvezőbben alakult, mint a nemzetisékéké. Nagyon fontos ennek a ténynek a leszögezése, mert a magyarság természetes szaporodó képességét nagyon sokszor lebecsülték, úgy kint mint bent, s igen sokszor megvádoltak bennünket azzal, hogy suprematiánkat s számbeli erőnket is csak mesterséges eszközökkel tudjuk fenntartani. Adataink, melyeknek hitelességét senkisem vonhatja kétségbe, mert azok községről-községre ki vannak mutatva s így könnyen ellenőrizhetők, azt bizonyítják, hogy a magyarság mostani túlsúlyát még akkor is képes lenne megtartani, ha a természetes propagatív erőn

kívül semmi más segítsége nem lenne suprematiája fenntartásában; pedig két erős tényező mozdítja még elő a magyarságnak a nemzetiségekkel szemben való előnyomulását; az egyik a kivándorlás, a másik az assimilatio, a beolvasztás. Mielőtt azonban e két tényező hatását ismertetném, a magyarság természetes szaporodási viszonyaira kell még visszatérnem, mert nem lehet elhallgatni, hogy bár az egész országban a magyarság természetes szaporodása kedvező a nemzetiségekével szemben, vannak mégis az országnak egyes vidékei, ahol a magyarság szaporodása nem kielégítő, sőt határozottan aggasztó, mert jóval gyengébb a nemzetiségek szaporodásánál. Itt is különbséget kell azonban tennünk azok között a vidékek között, ahol a magyarság gyengébb szaporodását a magyarságra kedvezőbb kivándorlás vagy az assimilatio kiegyenlíti, ahol tehát a magyarság kedvezőtlen természetes szaporodása dacára tért foglal, s azok között a vidékek között, ahol a magyarság gyenge szaporodását az emittett másik két tényező sem javítja meg. Ilyen szempontból vizsgálva adatainkat, azt tapasztaljuk, hogy az a¹ ország 63 vármegyéje közül csak 14-ben szaporodott a magyarság az utolsó 10 év alatt gyengébben, mint a nemzetiségek; e vármegyék közül is különösen feltűnő különbség a magyarság aránya és a természetes szaporodásból a magyarságra eső arány között csak a következőkben mutatkozik:

Vármegye	A magyarság aránya 1900-ban	Az 1901–1910. évek term. szaporodásából a magyarságra esett %
Baranya	51·3	30·7
Zala	74·2	67·9
Bars	31·7	25·4
Bereg	44·7	38·5
Háromszék	85·1	69·4

Baranyában, Barsban és részben Háromszékben is a református magyarságnál lábrakapott egy-gyermekrendszer okozza a magyarság hátramaradását; Zalában és Beregben a magyarság is elég szapora, de ott a horvátok, itt a ruthének igen erős szaporodásával nem tud lépést tartani. Ez az öt vármegye, tehát az, ahol a magyarság positiója már alapjában veszedelemben forog, mert itt a magyarság okvetlenül más segítőeszközökre szorul, hogy eddigi számarányát fenn

tudja tartani. Ha a magyarságnak 900. és 1910. évi arányszámait vármegyénként összehasonlítjuk, azt tapasztaljuk, hogy ez öt vármegye közül csak az egyetlen Háromszékben csökkent a magyarság aránya 85.1-ről 83.4-re, a többi négy vármegyében tehát a magyarság gyengébb szaporodását ki-egyenlítette vagy a nemzetiségek erősebb kivándorlása, vagy inkább az assimilatio. Tulajdonképpen veszedelem csak Háromszékben van, ahol az oláhság népszámlálásról népszámlálásra következetesen tért foglal a magyarsággal szemben; arányszáma 1880-tól így növekedett: 12.8, 13.4, 14.2, 15.5%. Háromszéken kívül még Bihar vármegye viszonyait kísérhetjük aggodó figyelemmel, mert Biharban is gyengébb volt az elmúlt évtizedben a magyarság szaporodása s emellett a kivándorlás és elvándorlás is a magyarságot fogyasztotta inkább, úgy hogy a magyarság aránya itt is csökkent némileg. Bihar vármegyében azonban enyhíti a magyarság veszteségét az, hogy a magyarság túlnyomólag a vármegye közepén fekvő Nagy-Várad városba vándorolt be s így területileg tulajdonképpen a vármegyében maradt. Ha Nagy-Váradot összefoglaljuk Bihar vármegyével, a magyarság nem hogy vissza nem fejlődött Bihar vármegyében, hanem még növekedett is aránya 56.3-ról 56.6-ra. Ez az egy adat is gondolkodóba ejthet bennünket, hogy nem kellene-e módot találni arra, hogy a törvényhatósági' jogú városok annak a vármegyének közgyűlésében, amely vármegyében fekszenek, képviselve legyenek. Ily módon a városok erős magyarságával több nemzetiségi-
leg kétséges vagy veszedelmes vármegyében lehetne a magyarságot megerősíteni, sőt túlsúlyra juttatni, pl. Biharban, Aradban, Temesben, Kolozsban, Maros-Tordában.

A magyarság természetes szaporodásának a nemzetiségekénél kedvezőbb volta mellett, amint már érintettem, még két tényező mozdítja elő a magyarság elő nyomulását, a kivándorlás és az assimilatio. Ellenmondásnak látszik, de tényleg úgy van, hogy a kivándorlás, a mostani méreteiben és kiterjedésében, a magyarságnak, a magyarság térfoglalásának határozottan előnyére van azon egyszerű okból, mert a nemzetiségek jóval nagyobb számmal vándorolnak ki, mint a magyarság. Ha Magyarországon minden kérdést első sorban a magyarság szempontjából fognánk fel és mérlegelnénk,

ahogy kellene, akkor a kivándorlást nem egy szükséges rossznak tüntetnék fel, hanem egy szükséges jónak, amely egyik, mondhatjuk, elég hathatós előmozdítója a magyarság ügyének. Néhány adattal kívánok rávilágítani erre az állításra. Kivándorlási adatgyűjtésünk szerint az utolsó 10 év alatt kivándorolt az egész Magyarbirodalomból 1,049.003 ember, kik közül magyar anyanyelvű volt 301.996, nem magyar anyanyelvű 747.007, a magyarság aránya tehát a kivándorlók között csak 28.8%. Egy egyszerű számtani művelet bárkit meggyőzhet arról, hogy e két számnak a magyarság és a nemzetiségek számából való levonása automaticæ növeli a magyarság arányát. Igaz, hogy a kivándorlóknak ez a nagy száma nem mind végleges veszteség, mert azoknak körülbelül 40%-a visszatér, a legutolsó népszámlálásunk ennek következtében nem is 1,049.000, hanem csak 640,540 vándorlási különbözetet talált. Ez utóbbi számból, minthogy a visszavándorlók között a magyarok hasonló arányban vannak, körülbelül 186.128 főnyi veszteség esett a magyarságra s 460.412 főnyi veszteség a nemzetiségekre. Ha ez a tömeg az 1910. évi népszámlálás alkalmával nem hiányzott volna népességünkben, a magyarság aránya nem 48.1, hanem csak 47.5 lenne a Magyarbirodalomban. Látnivaló tehát, hogy maga a kivándorlásnak a magyarság javára való alakulása 0.6-dal emelte a magyarság arányszámát. Minthogy a kivándorlás most már egy állandó véradó jellegével bír, mely teljesen megszűnni sohasem fog, csak arra kellene törekednünk, hogy ha már a magyarságot nem tudjuk teljesen visszatarítani a kivándorlástól, legalább a magyarságnak a kivándorlók között elfoglalt arányát ne engedjük feljebb emelkedni; a kivándorlási mozgalom mérséklésénél tehát első sorban a magyarságra kell tekintettel lennünk; telepítés, iparfejlesztés útján első sorban a magyarságot kell támogatnunk s a visszatelepítésnél a magyarságot előnyben részesítenünk.

A harmadik s kétségtelenül legerősebb tényező, ami a magyarságnak előnyomulását következetesen elősegíti, az assimilatio, az idegen ajkúaknak a magyarságba való beolvadása. A természetes szaporodásnak a magyarságra nézve kedvező alakulása, ha számítást teszünk, a magyarság arányát mindössze 0.4-del emelte volna 10 év alatt, a kivándor-

las mint láttuk, 0.6-del járult hozzá az arányszám javulásához, e két tényező tehát, ha assimilatio nem lett volna, csupán 1.0-gyel növelte volna meg a magyarságnak százalékos arányát. Minthogy pedig a növekedés a Magyarbirodalomban 27-det tett, a fennmaradó 1.7-et az assimilatio javára írhatjuk.

Talán kényes kérdést feszegetek, amikor az assimilatio kérdését akarom tisztázni, mert nálunk nemcsak a nemzetiségek előtt gyűlöletes, hanem még a magyar politikusok jó része előtt is rosszhangzású ez a szó. A nemzetiségek megvádolnak bennünket azzal, hogy erőszakkal magyarosítjuk, vagyis beolvasztjuk a nemzetiségeket, a magyar politikusok pedig váltig azt hangoztatják, hogy nekünk eszünk ágában sincs a nemzetiségeket anyanyelvüktől megfosztani, mi azt akarjuk, hogy megmaradjanak németnek, tótnak, oláhnak stb., csak éppen azt kívánjuk, hogy tanulják meg az állam nyelvét; az assimilatiót, amelynek czélul való kitézése a nemzetiségekkel csak meggyűlölteti a magyarságot, teljességgel elvetjük. Én, mint statisztikus, mindezekkel szemben mégis kénytelen vagyok constataálni, hogy assimilatio Magyarországon a múltban is volt, a jelenben is van s ha a viszonyok nem változnak, a jövőben is mindig lesz, mert Magyarországon a földrajzi és települési viszonyok olyanok s a magyarságnak és a nemzetiségeknek területi elhelyezkedése olyan, hogy egy bizonyos fokú assimilatióknak okvetlenül, mondhatjuk, még akaratunk ellenére is be kell következnie. Vagy el tudjuk képzelni azt, hogy Budapestnek 1880-ban még 120.000 főnyi németsége megtarthassa németségét, mikor a magyarság százezerszámra tódul be a fővárosba s itt a magyar nyelvnek, a magyar culturának olyan erős vára keletkezik, amelyben a kisebbséggé olvadt németség-többé meg nem állhat? Világos, hogy itt a németség az idősebb nemzedékek kihaltával teljesen jelentéktelen számra fog leolvadni. Ugyanez történik a beköltöző tótsággal, mely már második nemzedékben kénytelen magyarrá válni. S ez nemcsak a fővárosban és a magyar nyelvterületen fekvő városokban van így, hanem a nyelvhatárokon, sőt a tiszta nemzeti-ségi területen fekvő városokban is, ahol már nem annyira a magyar vidékekről beköltöző magyarság, mint inkább a magyar culturának fensőbbesége ereje hódít.

Az assimilatiót tehát nálunk első sorban a népességnek a városokba való tódulása idézi elő, azért nem győzzük eléggé hangoztatni, hogy a városok fejlesztése Magyarországon mindennél elsőbrendű feladat. A nemzetiségi kérdést nálunk a városok fogják megoldani, amelyek a nemzetiségi tömegeket felszívják és megmagyarosítják. Minél nagyobb részét fogja a városi polgárság tenni a nemzet egyetemének, annál biztosabb alapokon fog nyugodni a magyarság hegemóniája. Az utolsó tíz év alatt a szaporodásnak már köze! fele esett a városokra, közel 600.000 lélek s ez a tömeg majdnem teljes egészében a magyarság számát szaporította.

A népességnek a városokba való tódulásán kívül a belső vándormozgalomnak egyéb határozott irányait is meg lehet figyelni Magyarországon. Ez az irányzat nem új keletű, mondhatni évszázados, annak történeti és földrajzi okai vannak. Magyarország hegyekkel van körülvéve, belső része pedig sík terület; a folyók majdnem kivétel nélkül az ország közepe felé, majd délfelé iparkodnak, ez a földrajzi helyzet maga megmagyarázza, hogy nálunk a népesség belső vándorlása miért irányú a határok felől az ország közepe és dél felé. Ezt a folyamatot a történelem is elősegítette azzal, hogy a török uralom megszűntével, mely az alföld népét felszorította a felvidék hegyei közé, ennek a belső vándormozgalomnak még nagyobb lökést adott. A felvidék azóta az alföld népességének állandó táplálója, az északi sovány vármegyék-ből a népesség állandóan szivárog az alföld gazdag rónáira. Régebben ez tömegesen történt s ezek a tömeges települések idézték elő az alföldön az idegen nyelvszigeteket, ma már e nyelvszigetek természetes processus következtében fokozatosan olvadoznak, az újabban mutatkozó szórványos leteleplők pedig egy-két nemzedék alatt beolvadnak a magyarságba. A vándorlásnak ez az állandó iránya tehát, mely a nemzetiségi területekről a magyar nyelvterület felé tart, a magyarságot folyton táplálja, a nemzetiségeket pedig fogyasztja. Újabban bánya és ipartelepek keletkezése révén rohamos néptömörülések jöttek létre Magyarországon; ilyenek pl. a salgótarjáni, tatai és petrozsényi bányászat, a csiki és marostordai erdőipar fellendülése folytán keletkezett nagy telepek. Ezek a

bánya- és ipartelepek mindenütt magyar munkásokat vonzának első sorban s a sokféle idegen nemzetiségű munkás is kénytelen e helyeken a magyar nyelvet megtanulni, mert közvetítő nyelv szüksége ilyen telepeken leginkább felmerül. Az eredmény az, hogy jó részük idővel magyarrá is válik. Hogy a bánya- és ipartelepek mennyire előmozdítják a magyarosodást, azt legjobban a petrozsényi bányavidék példája mutatja; ma már a petrozsényi járás lakosságának közel fele magyar, holott harmincz év előtt a magyarság még 10%-át sem tette a járás népességének.

A assimilatio ezek szerint Magyarországon egy természeti törvényszerűség erejével ható folyamat, mert összefügg a népességnek az ország területén belül folyó fluctuatiojával s annak évszázadok óta kialakult irányával; viszont igaz az, hogy ezeken a kereteken túl az assimilatio aligha fog terjeszkedni. A magyar nyelvterületre beszivárgó idegen népelemek folyton fel fognak szívódni a magyarságba s a magyarság a nemzetiségi területeken fekvő városokban mindinkább erősbülő nyelvszigeteket fog alkotni, arról azonban le kell mondanunk, hogy a magyarság a nemzetiségeket az ország egész területén beolvassza. Erre nincs is szükség, hogy a nemzetiségi kérdés megoldva legyen, elég éhez az, hogy a magyarság határozott túlsúlyba jusson a nemzetiségekkel szemben s hogy a magyarságnak az ország területén való eloszlása egyenletesebbé váljék. Ennek bekövetkezését pedig biztosítja a fejlődés iránya, a mit ecseteltünk s addig míg ez bekövetkezik a számbeli fölény gyöngeségét pótolja a magyarság nagyobb vagyoni és culturalis ereje.

A magyarság vagyoni fensőbbiségét a nemzetiségekkel szemben nem lehet olyan határozott adatokkal támogatni, mint a számbeli többséget. A dolog természetében fekszik, hogy ezek az adatok sokkal kevésbé hozzáférhetők és kikutathatók, mint a számarányra vonatkozó adatok. Nem is szándékozom ezt concret adatokkal kimutatni, csak rámutatni néhány közismert tényre, a melyek a magyarság nagyobb vagyoni erejét documentálják. Ilyen pl. az, hogy a nagybirtokosoknak vagyis az ezer holdon felüli birtokosoknak 90%-a magyar az 1910. évi népszámlálás szerint, sőt még a 100-1000 holdig terjedő középirtokosoknak is 71.8% a. Ha figyelembe

vesszük még az államnak és jogi személyeknek birtokait,, kétségtelen, hogy a földterületnek túlnyomó nagy része, mint előbb is említettem, legalább 65-70%-a magyar kézen vagy magyar rendelkezés alatt van.

Az 1904. évi választójogi statisztikai felvétel a 20 éven felüli magyar honos férfilakosságot részletezi a fizetett adó nagysága szerint a magyar és nem magyar anyanyelvűek megkülönböztetésével. Igaz, hogy ez adatok szerint a 10 koronával kevesebb adót fizetők közt a magyarság többségben van, ellenben a 10-30 koronát fizetők közt már kisebbségben, a 30 koronánál magasabb adókatégoriákban azonban a magyarság száma fokozatosan növekszik s a legmagasabb kategóriákban a 100 koronánál többet fizetők közt éri el maximumát: itt már 97.000 magyarral már csak 57.000 nem magyar áll szemben. Az összes fizetett adó összegét pedig ezek a legmagasabb kategóriák döntik el, úgy hogy az összes egyenes adóknak körülbelül 60%-a esik a magyarságra. A magyarság nagyobb vagyoni erejének bizonyítására fel lehetne még hozni a magyar pénzüzeteknek a nemzetiségekkel szemben álló tőke erejét, azonkívül a takarékbetétek nagyságát magyar és nemzetiségi vidékeken. A közgazdasági élet egyéb tényezői, a bánya- és nagyipari telepek, a vasutak, vállalkozások túlnyomólag magyar kezekben vannak, s szerencsére magyar érdekeket is szolgálnak. Ehhez járul a városokban összehalmozódott vagyon, hogy egyebet ne említsek a városi bérházak értéke, mely a városok túlnyomó magyar lakossága folytán szintén a magyarság vagyoni erejének növelésére szolgál.

A Magyarságnak a nemzetiségekkel szemben jóval magasabb kulturális foka szintén nem szorul bővebb bizonyításra. Az 1900-ik évi népszámlálás szerint az anyaországban a magyarságnak 61.0%-a tudott írni és olvasni, a nemzetiségeknek pedig csak 41.8%-a. De ez csak az elemi cultura nagyobb fokát bizonyítja, még kifejezőbbek azok a számok, amelyeket a most tárgyalt választójogi reformjavaslat mellékletei között találunk. Ezek szerint az egyes kulturális fokokat jelző kategóriákban a magyarság aránya következőképp növekszik:

Magyar
anyanyelvű %

Az iskolavégzettség nélkül írni-olvasni tudók	
között	55·5
A 4 elemi osztályt végzettek között . . .	60·9
» 6 » » »	62·9
» 4 középiskolai osztályt	81·1
» 6 » »	83·5
» 8 » »	87·2

Hasonló gradációt látunk, ha a különböző fokozatú iskolák növendékeinek anyanyelvi megoszlását vizsgáljuk. A legutolsó adatok erre vonatkozólag az 1910/911. tanévről valók.

Az elemi iskolák tanulói között magyar .	54·8 ⁰ /o
Az iparos és keresk. tanoncziskolák tanulói	
között magyar	68·5 ⁰ /o
A felső nép- és polgári iskolák tanulói között	
magyar	80·9 ⁰ /o
A tanítóképzők tanulói között magyar . .	79·1 ⁰ /o
A tanítónőképzők » » » . . .	90·3 ⁰ /o
A gymnasiumok és reáliskolák tanulói kö-	
zött magyar	81·1 ⁰ /o
A felsőtanintézetek tanulói között magyar	89·4 ⁰ /o

A felsőtanintézetek tanulói között magyar 89.4% Akár az okozza ezt a jelenséget, hogy a magyarság nagyobb számban járhatja gyermekeit a felsőbb fokozatú iskolákba, akár annak tulajdonítható, hogy a műveltség magasabb fokán az idegen származásnak nagyobb része beleolvad a magyarságba, magyarrá válik, mind a két magyarázat kedvező a magyarságra, mert az egyik a magyarság magasabb culturfokát, a másik a magyar cultura hódító erejét bizonyítja. A végeredmény egy, az amire már előbb rámutattunk, hogy Magyarországon az intelligencia 80-90%-ban magyar. Ez a körülmény, az értelmiségnek majdnem kizárólagos magyarsága egyik legerősebb biztosítéka a magyar suprematiának.

A magyarság nagyobb műveltségi fokának jellemzésére megemlíthetjük még a sajtó viszonyait: Az egész Magyarbirodalomban 1911-ben 2.019 hírlap és folyóirat jelent meg; ezek közül 1.565, vagyis 77.5% volt magyar nyelvű s csak 444 jelent meg más nyelven. Magában az anyaországban

1.860 megjelent hírlapból 1.564, vagyis 84.1% volt magyar nyelvű, a nemzetiségi nyelvekre csak 15.9% esett.

Összefoglalva tanulmányunk eredményét, a következőket állapíthatjuk meg: A magyarságnak számbeli többsége - hacsak magát az anyaországot tekintjük is - kétségtelenül gyöngé a nemzetiségek fölött; a gyöngé számbeli túlsúlyt azonban pótolja a magyarságnak vagyoni és kulturai fensőbb-sége, továbbá az a fejlődési irányzat, amely a magyarság következetes előnyomulását jelzi. A magyarságnak a nemzetiségekkel szemben való folytonos térfoglalását pedig előidézi maga a magyarságnak nagyobb propagatív ereje, azután a kivándorlás, mely a nemzetiségeket jobban fogyasztja, végül az assimilatio, amelyet a magyarságnak szerencsés elterjeszkedése, a városokba tódulás és a belső vándorlásoknak egyéb irányzata is hathatósan és feltartóztathatatlanul elősegít. Ha helylyel-közzel vannak is bajok a magyarság fejlődése körül, így a némely vidéken mutatkozó egyke, a túlnagy kivándorlás, Erdély némely vidékén a falusi községek eloláhosodása a magyarság kivándorlása és városokba húzódása miatt, általában véve a magyarság jövőjét illetőleg komoly aggodalomra nincsen ok. Ehhez azonban szükséges, hogy az a nyugodt fejlődés, amiről népszámlálásaink tanúskodnak, jövőre is biztosítva legyen s a nemzet életbevágó kérdéseinél, mint a jelenleg felszínen lévő választójogi reformnál is, első sorban a magyarság érdekei, a magyar hegemonia biztosítása lebegjen minden dönteni hivatott tényező szeme előtt.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Közgazdagság.

A drágaságról.

(Bernát István, Bud János, Gärtner Henrik, Heller Farkas, Herzfeld Frigyes, Janliovich Béla, Katona Sándor, Tonelli Sándor, Vágó József, Varga Jenő, Varró István, Wolf Vilmos: A drágaság. A Magyar Közgazdasági Társaság kiadása. Budapest, 1912. – 454 l. 8°.)

A Magyar Közgazdasági Társaságnak A Drágaság címén kiadott kötete (1912. 454 l. 8°) fekszik előttünk. BERNÁT ISTVÁN, BUD JÁNOS, GÄRTNER HENRIK, HELLER FARKAS, HERZFELD FRIGYES, JANKOVICII BÉLA, KATONA SÁNDOR, TONELLI SÁNDOR, VÁGÓ JÓZSEF, VARGA JENŐ, VARRÓ ISTVÁN és WOLF VILMOS nevei szerepelnek a könyv tartalmát kitöltő egyes vélemények, illetve közlemények alatt. E közlemények különböző terjedelműek s meglehetősen különböznek egymástól gyakorlati, vagy tudományos érték tekintetében is.

Legnagyobb *elméleti* készséget és theoreikus olvasottságot kétségtelenül a HELLER FARKAS dolgozata árul el, (A drágaság kérdése elméleti világitásban, 1-76 l.) mely a Közgazdasági Szemle 1911. évi május-június havi füzetében jelent meg először. A többi írók dolgozatainak nagy része ugyané folyóiratban látott már szintén napvilágot.

HELLER dolgozatán, felfogás módján meglátszik a határértékelmélet, illetve a modern amerikai gazdaságtheoria iskolázó hatása. Előtte kialakult problémaként áll a drágaság tünete, melynek az egyes drágulási jelenségek csak okozatai s nem ezeket az utóbbi okozatjelenségeket, a concret drágulás egyes megnyilatkozási eseteit, tapogatva igyekszik valamely véleményt összehozni a drágaságról, mint általában a theoretikus szempontokat nélkülöző »közgazdászok« leg-többike.

Mindenekelőtt a drágaság fogalmi meghatározására törekszik s rámutat arra, hogy e részben nem elégedhetünk meg azzal a laikus nézettel, mely egyszerűen az árak magasán állásában látja a drágaság tünetét. Az árnál – úgymond – normális színvonalról nem beszélhetünk abban az értelemben, amilyenben az orvos a test melegének normális színvonalát megállapíthatja. (2.) Hogy mennyire nem az ár abszolút magassága a mérvadó gazdasági életünkben, azt könnyen megérthetjük, ha szemeink elé állítjuk, hogy az *érték*, melyen az ár is nyugszik, a javak viszonya az ember szükségletkielégítéséhez, mely egyrészt a szükséglet sürgőssége, másrészt az annak kielégítésére rendelkezésre álló javak mennyisége alapján az azoknak jutó fontosságot jelzi. (3.)

Az érték tehát a maga subjectiv természetében – úgymond – saját gazdasági helyzetünk prizmáján megtörve adja vissza a javak és szükségletek egymáshoz való viszonyát. Minél jobban függ az egyén gazdaságilag az őt környező társadalomtól, annál inkább ez az egyéni hatalmi körön kívül álló viszony lesz döntő az ő jólétére. (4.) Így van ez akkor is, ha pénz közvetítésével fejezzük ki az egyes javaknak minket érdeklő értékviszonyát.

HELLER kiindulópontja tehát a subjectiv értékelmélet álláspontjának felel meg, amelynek alapján könnyen megérthető, hogy nem az árak abszolút magassága érdekel bennünket, mert a javak viszonya saját szükségletkielégítésünkhöz attól függ, hogy a kezeinkben levő javakat a társadalom mily egyenértékért hajlandó elfogadni, mert attól függ, hogy a javak és szükségletkielégítésünk között milyen a feszültség. (4.)

Ekként nem az árak abszolút magassága a döntő szempont a drágasági probléma mibenlétének elméleti megállapításánál, hanem az a *viszony*, melyben az egyes javak egymással kicseréltetnek. Ha ez a viszony állandó marad és csupán az árak abszolút magassága változik, akkor hasonló eset áll elő, mint hogyha pl. egy zenedarabot valamely más, magasabb vagy alacsonyabb hangnemben játszunk el. A hangintervallumok ugyanazok maradnak. Az árak abszolút magassága tehát lényegileg meglehetősen közömbös, de annál nagyobb fontosság fűződik az egyes javak árai között való arány állandóságához. (5.)

A drágaság problémája tehát ott kezdődik, ahol ez az eredeti értékarány megváltozott. (9.) A társadalom egyes tagjai azután annak folytán érzik meg eme megváltozott értékarány következményeit, hogy az egyes hirtelen felemelkedett árakhoz való alkalmazása, hozzáalakítása a többi javak árainak s ekként az eredeti értékarány helyreállítása igen nehéz és teljesen talán sohasem sikerül.

Az értékegyensúly megváltozása folytán tehát ingadozó

helyzet jön létre, mely gazdasági zavarokat okoz sok ember-nél s a földolog most már az, hogyha az eredeti értékegyensúly viszonya nem is áll újra elő a régi formában, annak mégis egy újabb egyensúly-állapot lépjen a nyomába. A drágaság tehát, HELLER szerint, átmeneti állapot, mely az érték-változásokhoz való lassú, sima alkalmazkodás helyett, zökkenésekben, megrázkódtatások árán való alkalmazkodás és a változások hirtelen nagyobb mértékben való fellépésében birja eredetét. (9-10.) A drágaság kérdését ennél fogva hatásában lényegileg *jövedelemelosztási* kérdésnek kell tekinteni. (10.)

A vállalkozó, mint a termelés és foglalkoztatás között álló szerv, fokozott mértékben érzi meg és közvetíti a magasabb árhullámokat. Ő nála találkoznak az eredeti színvonal megtartására irányuló törekvések is és ő azokat a költség és nyereség közötti feszültség megtartásából, sőt fokozásából eredő törekvés teljes intenzitásával igyekszik általánosítani, a termelőkkel és fogyasztókkal egyaránt elismertetni. (14.)

Az árviszonylatok legérzékenyebb hatása azután a *termelés eredményében való részesedés arányának is a megváltozása*. (15.) A drágasági probléma szempontjából most már a megváltozott áraknak az a befolyása a fontos, melyet azok a gazdasági alanyoknak *fogyasztói minőségükben való érintése útján magára a jövedelemelosztás folyamatára gyakorolnak*. (16.)

A fogyasztó a drágulást termelői tevékenységében, tehát mint vállalkozó igyekszik ellensúlyozni. A vállalkozó a legtöbb esetben nemcsak az emelkedett árakból származó teher viselése elől tud kitérni, hanem ebből az állapotból gyakran jelentékeny előnyöket is húzhat. (15.) Rámutat HELLER e részben a határértékelméleti, illetve az angol-amerikai íróknak egyes megállapításaira. (19-20, 23-28.) A vállalkozó által elkaparított értéktöbbletek, *surplusok* a tanúságai annak, hogy az általuk szolgáltatott javak artöbbletei mily nagymérvű járadékszerű jövedelmek forrásaivá válhatnak.

Egészen másként érzi meg a drágulás hatását az a fogyasztó, aki az artöbbleteket végeredményben saját maga kénytelen viselni. Ezekre a közvetlen fogyasztókra nézve - akiknek legnagyobb részénél a jövedelem oroszlánrészét szorosabb értelemben vett egyéni és háztartási szükségletei emésztik fel - a drágulás hatása az u. n. *fogyasztói járadék* (consumers-rent) felfogásában nyilvánul, vagyis más szóval az életmód, a szükségletkielégítés megnehezülésében és rosszabbá válásában. Az amerikai elméletnek e részben való vizsgálódásaira hivatkozva igyekszik szerzőnk a drágulás jelenségének a fogyasztói járadékre gyakorolt befolyását kidomborítani, (29-41), valamint kitér a munkabérek emelkedésének ugyancsak a fogyasztóképesség szempontjaival összekötött

vizsgálatára. (41-45.) Nem kerüli el természetesen figyelmét a pénzérték ingadozásának jelensége sem a drágulás problémájával vonatkozásban és hangsúlyozza a kvantitatív elmélet túlzásait a nemes-érczkészlet szaporodásának jelentőségét illetően. (50-56.)

Mihelyt valamely társadalmi osztálynak nem sikerül a árak emelkedésével egyenlő mértékben emelni bevételeit, elő áll a gazdasági helyzetnek az a kedvezőtlen megváltozása, az illető osztályra nézve, melyet a drágaság hatásának ismerünk általában. Ez kivált az állandó fizetést húzó kategóriáknál szembeűnő. A drágaság folytán tehát itt az életszínvonal sűlyedése áll elő. (56-57.) A szokott életszínvonalon való megélhetésen felűl rendelkezésre álló tartalékok, melyek jelentékeny részben a fogyasztói járadékból (t. i. azokból a különbözetekből, melyeket az élvez, kinek subjektive többet is megér a beszerzett árű mint amit fizetett érte) állanak, rendszerint csakhamar kimerűlnék a drágulás folytán. (58.) A közgazdasági élet concertjének magasabb hangnembe való átűttetése tehát a vagyon egység értékének csökkenése folytán egyre többet kíván meg ahhoz, hogy valaki pusztán vagyonából élhessen meg. Az árak változásának a társadalmi osztály tagozódásra gyakorolt hatása pedig a határosztályoknál a legszembeűnőbb, t. i. az egyes társadalmi osztályok legalsó, vagy legfelső rétegeinél. (59.)

Végűl a modern drágaság okainak megállapításával foglalkozik a szerző. Itt is szigorűan elméleti talajon marad és nem megy bele a részletekbe. A modern gazdaságtheóriának e részben kialakult véleményei alapján ezeket az okokat nem izolált statisztikai adatokban tárja elénk, hanem képet igyekszik nyűjtani a mai gazdasági élet evolutiojának amaz oldalairól, melyek az általános drágulás jelenségét és az ehhez fűződő különböző következményeket létrehozzák. Szerintem a capitilistikus gazdasági élet árképzése voltaképpen az, mely ekként a drágulás concentrail oka gyanánt szemünkbe ötlük. A ki tehát a capitalisticus árcsinálás jelenségét leírja és megmagyarázza, véleményem szerint az magyarázza meg legjobban a modern drágulás okait is. Ilyenre irányuló törekvűs tűnik ki HELLER dolgozatának III. részéből (60-76.), amikor röviden áttekint a capitalista gazdasági élet áralakító és árváltoztató tényezőin és jelenségein. Rámutat közöttűk természetesen a legártalmasabbra is, t. i. a gazdasági szabad verseny esélyeivel szemben kialakuló szervezkedésre a gazdasági küzdelemben, még pedig úgy a termelők hatalmasan áremelő szervezeteire, a kartellekre, frűstökre, mint a munkás szervezkedés ily irányű hatására is. Mindemelle oda állítja a cultura igénynövelő szempontjait, valamint a népesség tömegeinek foglalkozásbeli eltolódását, industrializálódását. stb. stb.

Terjedelemre nézve TONELLI SÁNDOR dolgozata a legnagyobb (*A drágaság a világpiaczon és nálunk.* 76-215) és a drágaság empirikus okai közül a legtöbbnek a vizsgálására is terjeszkedik ki.

TONELLI dolgozata HELLER-ével szemben gyakorlatinak mondható. Fel akarja sorolni a drágaság okait, s ezért egymás *mellé* állítva csoportosítja azokat. Munkája nincsen elméletileg" úgy kimélyítve, mint a HELLER-t, de annál változatosabb, mondhatni színesebb az. Minden részében egy darab gazdasági életet tár elénk, mindenütt más-más vonatkozásban mutatja be a drágaság megnyilvánulását. Kérdezzük azonban, vajjon rámutatott-e TONELLI a drágasági probléma magjára.? Nyújtotta-e a jelenségnek magának megmagyarázását? Ezekre a kérdésekre a különben kiváló tanulmány elolvasása után aligha felelhetünk igennel. Inkább *képet nyújt* a drágaságról, inkább leírja annak gyakorlati megnyilvánulását annak filozofikus megmagyarázása helyett. Azok az okok, amelyeket a drágaság okaiként összegez: az ipari és az őstermelés diszparitása, a közterhek, életmód, munkabérek emelkedése, a vámvédelem, egyes részeként szerepelnek a drágasági probléma gyakorlati megnyilvánulásából alkotott képnek is. Éppen itt érezzük az elméleti kimélyítés kvalitatív fensőbbiségét, a gyakorlati irányú leírás fölött.

A gazdasági élet gyakorlati jelenségeinek leírásánál ugyanis a termelés, a forgalom, szóval többé-kevésbé a technikai kategóriákkal összefüggő tünetények ötlenek szemeinkbe. A vagyoni értékítéletbe!] szempontokkal átítatott jövedelemeloszlás nem állít szemeink elé oly könnyen lerajzolható, leírható jelenségeket. A jövedelemoszlási s a vele összefüggő értékelméleti és jogfilozofiai probléma kritikai munkát végző agyvelőnket foglalkoztatják inkább, mint a gyakorlati élet mozgását néző szemeinket. Pedig a drágasági problémának igazi okai ezen a benső, rejtettebb téren vannak. Hiszen maga a drágaság fogalma is már értékítéletben valami. Ezért férközhetik a probléma gyökeréhez sokkal közelebb a theoretikus, közgazdász, mint a gyakorlati leírás embere vagy a statisztikus.

Mint gyakorlati irányú drágasági tanulmányt azonban nagyon meg kell becsülni irodalmunkban a Tonelli-féle dolgozatot, mert nagy szorgalommal szerkesztett és többnyire igen találó képet nyújt arról.

A gyakorlati irányú közgazdasági eszmemenetek sem vonhatják ki magukat azonban teljesen bizonyos elméleti befolyások alól. Így van ez TONELLI-nél is és itt meg kell jegyeznünk, – anélkül, hogy a munka különbeni értékét kisebbíteni akarnók, – hogy éppen itt nyilatkozik meg a dolgozat leggyöngébb oldala. Az az elmélet ugyanis, mely szerzőnkre leginkább befolyást gyakorol, egy meglehetősen

elfogult *gazdaságpolitikai* elmélet: a szabadkereskedelmi teoria, a kereskedők életfilozófiája, mely szerint minden védővám többé-kevésbé visszaélés. Az összes modern államok (Angliának még egy ideig tartó kivételével) balgán vagy igazságtalan osztály érdekektől vezetve cselekednek a vérbeli free tradier szerint a mai korban, mert nem a kereskedő eldorádóját csinálják a világból. A socialis és szervezeti létfeltételek hatalmi, állampolitikai úton való megalapozása iránt nincs érzékük a *laisser-faire* embereinek. Nem tudják belátni, hogy a *laisser-faire* elve mennyire kell, hogy megbukott legyen a gazdaságpolitika terén, mihelyt a gazdasági életben annyira szervezett érdekcsoportok és érdekerületek alakultak ki és kerültek egymással szembe, mint jelenleg. Szerzőnk bár kiemeli, hogy a vámvédelem kérdését csupán a drágaság kérdésének szempontjából nézi, mégis úgy látszik, hogy a szabadkereskedelmi eszmemenet gyakorolja reá a legnagyobb befolyást.

Ugyancsak TONELLI állította össze a drágaság bibliographiáját, melyet azóta a Közgazdasági Szemlében ki is egészített. Általában véve érdekes, szép munkát végzett.

VARGA Jenő tanulmányából főleg azt az álláspontját emeljük ki, hogy a munkabérek emelkedésének árdrágító hatást nem lehet tulajdonítani. Ebbeli állítását fejtegetései alapján bebizonyítottnak tekinti. Ha csak addig menne, hogy a kartellek hatásával szemben elenyészik a munkabérek ily hatása, vagy hogy pl. a Taylor-rendszert alkalmazó üzemek bőven kárpótolják a vállalkozót a magasabb munkabérekért, akkor még megőrizhetné objectivitasát. Így *teljes általánosságban* felállítva azonban a tételt nem lehet elfogadni. Ha figyelembe vesszük azokat a jelenségeket, amelyeket a sabotage, amerikázás néven ismerünk közönségesen s amelyek arra irányulnak bizonyos iparágakban, hogy a munkabéregységeknek megfelelő munkateljesítmény ne emelkedjék, akkor igazán elfogultnak kell a szerző általánosságban kimondott elvét tekintenünk, ami nem zárja ki azt, hogy a drágulásnak kedvezőtlen hatásait a munkásosztály sokkal inkább megérezze, mint a nagytermelők, akikre nézve a drágulás általában véve járadéknagyobbodást jelent. Csakhogy ez nem csupán a munkásosztály sorsa, hanem sorsa mindazoknak, akik jövedelmük legnagyobb részét életszükségleteik fedezésére és nem tőkésítésre használják fel.

A vámvédelem magyarországi hatását illetőleg erősen ki-domborítják a szóbanforgó drágasági dolgozatgyűjtemény írói a mezőgazdasági vámok hatását, anélkül, hogy kellően figyelemzettetnének arra a gazdasági és socialis szempontból sokkal nagyobb *elmaradt hatásra*, mely gazdasági önállóságunk és a hazai nagyipar megteremtési lehetőségeinek hiánya folytán

áll elő, hogy t. i. emiatt van főleg kivándorlásunk s emiatt nincsenek meg azok a munka- és megélhetési alkalmak, amelyek a népesség sok elvándorló százezreinek adhatnának kenyeret és foglalkozást. Emiatt az erős vevőképességű nagyipari társadalom hiánya miatt nincsen kellően intenzív mezőgazdaságunk, amely körülmény a fogyasztópiac rossz ellátása következtében növeli a drágaság hatását. E specialis, hazai gazdaságpolitikai szempontok elhanyagolása azt a benyomást kelti itt is, hogy közgazdasági íróinkban általában kevés az érzék a gazdaságpolitikának speciálisan nemzeti szempontjai és érdekei iránt. Pedig éppen itt a fogyasztási politika terén esnek össze talán a legjobban a nemzeti gazdaságpolitikai érdekek a socialis tömegérdekkel. Az ipari féren például a túlnyomólag Ausztria javára eső ipari védővámok megdrágítják fogyasztásunkat, anélkül, hogy ezeknek munkaalkalom szaporító és megélhetést adó hatását érezhetnők. Ellenkezőleg: az osztrák nagyipar védelme Magyarország gyarmatállapotát és kivándorlását állandósítja, míg ha önálló berendezésünk e védelmet magunknak biztosíthatná, éppen ez az állapot szünnék meg. Emellett vámterületi önállóságunk hiánya lehetővé teszi oly osztrák-magyar kartellek alakítását, melyek úgyszólván kizárják az új magyar vállalatok keletkezését. Ezen körülmények közt az ily osztrák-magyar kartellekben helyet foglaló saját nagyiparosaink érdekei is azonosakká válnék e közös kartellérdekkel és szembehelyezkednek hazánk belföldi iparfejlesztési érdekeivel. Szóval gazdasági önállótlanágunk miatt háromszorosan is fel vannak áldozva hazai gazdaság- és socialpolitikai érdekeink. A mezőgazdaságunknak nyújtott védelem összehasonlíthatatlanul csekély ellenértéke ennek az állapotnak.

Ilyen körülmények között kétszeresen nagy tévedés szerintem erősen kikelni mezőgazdasági vámvédelmünk ellen s emellett észre nem venni úgyszólván azokat a gazdaságpolitikai és socialis hátrányokat, amelyeket az önálló vámvédelem hiánya miatt iparhiány, kivándorlás és az osztrák kartellek ellen való védekezés lehetőségének hiánya folytán szenvedünk. E körülmények pedig – mint már említettük – belevágnak a drágulás nálunk való specialis hatásainak természetrajzába.

Érdekes és élvezetes olvasmány BUD JÁNOS »Árstatisztika« című dolgozata, mely történeti áttekintés után a modern árstatisztika megvalósítási módszereiről, nehézségéről, feladatairól ad ismertetést.

JANKOVICH BÉLA a Közgazdasági Szemle 1899-iki évfolyamában papírvalutánk árfolyamáról irt tanulmányában közreadott Sauerbeck-rendszerű index-számtáblázatait egészítette ki 1910-ig. Igen hasznos, pontos és hézagpótló számításmunkát

végzett ezzel, különösen azok számára, kik árstatisztikái összehasonlításokat akarnak végezni a táblázatban felsorolt kereskedelmi cikkekre vonatkozólag.

A jövőt illetőleg kívánatos volna a drágulás jelenségének minél pontosabb nyomonkövetése céljából, hogy minél több és terjedelmesebb ily index-számtáblázat készüljön. Modern számológépek alkalmazásával lényegesen meg lehet ma már a számolási eljárást gyorsítani.

KATONA SÁNDOR azt a merész állítást koczkáztatja meg, hogy: »e szövetkezeti mozzalom a mai közvetítőt egy sokkal rosszabb és a fogyasztóközönségre nézve károsabb szervvel helyettesíti, (348. l.) Azt hiszem, hogy a kategorikus és általánosító kijelentéshez nem sok köze van a közgazdasági objectivitásnak.

A kisebb közlemények között BERNÁT ISTVÁN ad talpraesett feleletet néhány feltett kérdésre. Érdekesek WOLFF VILMOS rövid megjegyzései is a vasúti tarifákra, illetve az auctiokra vonatkozólag.

Mindent összefoglalva a Közgazdasági Társaság derék dolgot mívelt drágasági kötetének közreadásával. A kötetben igen különböző irodalmi értékű dolgozatok foglalnak helyet egymás mellett. Nem szándékom egyiket a másik rovására kiemelni, de lehetetlen ezúttal is meg nem állapítanunk azt a jelenséget, hogy egy olyan complicált okok és jelenségek eredőjeként előálló problémával szemben, mint a drágaság, csakis a rendszeres és theoretikus gazdaságtani tudás embere bír találó kritikai megítélést felmutatni. A pusztán gyakorlati embert és a publicistát az őt közvetlenül környező és érdekeit közelebről érintő feltűnőbb jelenségek befolyásolják. Véleményét és objectivitását ezek ragadják magukkal, míg az elmélet emberének ítélete tágabb horizontra és többoldalú gondossággal leszűrt véleményekre támaszkodik.

Balás Károly.

A fényűzés közgazdasági szerepe.

(Somhart, Werner: Luxus und Kapitalismus. Studien zur Entwicklungsgeschichte des modernen Kapitalismus. 1. Bd. München und Leipzig: Duncker und Humblot, 1913. (VIII., 220) 8 M. 6-.)

SOMBART »Der moderne Kapitalismus« című munkája (Leipzig 1902) új kiadásának előkészítésére szélesmedrű gazdaságtörténeti vizsgálódásokat folytatott; ezeket a vizsgálódásokat

külön-külön adja ki részben ama külső oknál fogva, hogy túlságosan terjedelmesekké növekedtek meg ahhoz, hogy egy általánosabb természetű fejtegetés keretébe beleilleszthetők lettek volna, másrészt ama belső oknál fogva, hogy az egyes vizsgálódás tárgyává tett kérdéscomplexumokat a gazdaságtörténet területén messze túlmenőleg bonczolja. Már 1911-ben megjelent »a zsidók és a gazdasági élet« (Die Juden und das Wirtschaftsleben. Duncker Humblot 1911) című vaskos könyve is tulajdonképpen ezekhez a kibővült stúdiumokhoz tartozott. Ebben is szé eskörű vizsgálat tárgyává tette a modern capitalismus fejlődéstörténetének egy meghatározott problémáját minden elágazásában. »Ha – úgymond bevezetésében – zsidókönyvében azt akarta kimutatni, mily kimagasló fontossága volt az európai népek gazdasági életében Jehová-nak, az alter Judengottnak, most megjelenő könyveiben két más istenségnek a modern capitalismus kiépítésében elfoglalt szerepét mutatja ki.« Eme stúdiumok második kötete a háború és capitalismus között való összefüggést tárgyalja. Az itt szóbanforgó kötetéről azt mondja, hogy címének tulajdonképpen: »szerelem, luxus és capitalismusnak kellett volna lennie«, mert alapeszméje: kimutatni, hogy amaz átalakulások során, amelyeken az európai társadalom a keresztes hadjáratok 3ta átesik, módosul a nemeknek egymáshoz való viszonya. Eme változás következtében az uralkodó osztályok életmódja újjá alakul és ez az újjáalakulás jelentékeny befolyást gyakorol a modern gazdasági rend kialakítására. Ama változásoknak, amelyeken az államszervezetek és a hadseregek a középkorúságon esnek át, fontos »követő jelensége és döntő oka« mai értelemben vett nagy fejedelmi udvarok keletkezése. A későbbi fejlődés mintaképei az egyház fejedelmek. Talán Avignon volt az első »modern« udvar. Az udvari élet történetére döntő fontosságú a francia udvari élet kialakulása volt I. Ferencz alatt. SOMBART szerint az által, hogy a nőket uralomra juttatta. A többi udvaroknak szerinte vagy nem volt jelentősége a culturélet menetére, vagy utánezatai voltak a francia udvarnak. Ez áll különösen az angol udvarra, melynek tulajdonképpen való megalakulása a Stuartok idejére esik. Erzsébet királynő uralma SOMBART szerint nem igazi nőuralom, mert azt az illegitim nő uralma alapította meg, amiről később egyébként bővebben szól szerzőnk.

Egy másik fontos változás a polgári nagy vagyonok keletkezése és egy új nemesség kialakulása. A régi nemes-ségből és az új polgári vagyonokból 1600 és 1800 között egy új társadalmi réteg keletkezett, Angliában pl. a két rózsza harczá után a régi nemesi családok száma 29-re apadt le és még ezek a megmaradtak is le voltak szegényedve és gyengülve. Százával kellett új nemességet, főnemességet teremteni.

SOMBART az esetek hosszú sorával mutatja be, hogy amerikai milliomosleányok continentalis herczegvásárlása nem novum.

Az összculturfejlődésre nézve legjelentősebb körülmények egyike, amely lényegileg az előzőkben érintett tények kísérőjeként jelentkezik, az, hogy a tizenhatodik század óta sok város lakosságának száma erősen növekedik, ami által új typus, a többszáz ezer lakót számláló város a nagyváros« keletkezik, amely London vagy Paris alakjában a tizennyolcadik század vége felé a modern milliós város felé közeledik. Külön fejezetet szentel SOMBART ennek a városgyarapodásnak bemutatására. Kutatja, mi tette nagyokká ezeket a városokat és azt találja, hogy lényegileg azok a város képzők, akik a középkorban voltak. A korai capitalistikus kor nagyvárosai fogyasztó városok kiváltképpen. A nagyfogyasztók: a fejedelmek, a papság, a grandok, akikhez egy új fontos csoport sorakozik: a haute finace. A tisztán kereskedelmi városoknak, mint pl. Bristolnak és Anglia más viruló kereskedővárosainak Exeter, Lynn, No: wich stb. alig van 30-40 000 lakójuk, Londonnak pedig több van félmilliónál. Az iparnak sincs magában véve SOMBART szerint nagyvárosalkotó ereje. A XVIII. század iparteleppei Németországban és Angliában közép- és legtöbbszörre kisvárosok. Sem Németországnak, sem Angliának a XVIII. század végéig fővárosukon kívül nincs egyetlen 100.000 lakosú helyük.

Bár olyan úgynevezett »kereskedő városok«, mint Amsterdam vagy Hamburg, a minket foglalkoztató időben nagyvárosi jelleget öltenek, az alaposabb vizsgálatarról győzi meg a szerzőt, hogy a város nagysága más erőknél tudandó be, mint az árukereskedelemnek. Csak egy városról fogadja el SOMBART, hogy a XIX. század előtt mint productiv város lépett a nagyvárosok sorába: Lyonról, a koracapitalistikus kor legnagyobb luxusiparának székhelyéről. Positív bizonyítékokat is vonultat fel arra, hogy valóban a fogyasztás összpontosítása növeli az első nagyvárosokat meglehetősen egyformán tekintet nélkül az országos sajátságokra az általános capitalistikus fejlődés nyomása alatt. Példaképpen bemutatja Berlin, Amsterdam, Velence, Róma, Madrid, Nápoly, Paris, London felgyarapodását. Igaza bizonyítására bemutatja a tizennyolcadik század városelméleteit.

Majd merész ugrással áttér tulajdonképpeni témájára, amelyet úgy nevez meg közelebbről: die Säkularisation der Liebe. Ezen főfejezet alezímei az illegitimitási elv győzelme a szerelemben, die Kurtisane. Nem tudja SOMBART, mely tény lett volna fontosabb a régi és az új társadalom életének egész alakulására, mint azok a változások, amelyek a nemeknek egymáshoz való viszonya ment át a középkor óta a rococo idejéig. Különösen a modern capitalismus genesisének megértése szorosan ama alapmegingató vál-

tozásokhoz van növe, amelyeken ezen elsőrangú fontosságú ügy esik át. A szerelmi élet részletei átalakulásainak fejtegetéseiben a szerzőt nem követhetjük, ez túlmessze vezetne. Csak egy-két mondat kiragadásával jellemezhetjük gondolatmenetét: A demimonde életmódja a mondaine életmódjára is elhatározóvá válik, a kurtisane válik hangadóvá főként a luxus tekintetében (mindig az udvari, a vezetőkörökről, kevésbé a polgári és legkevésbé a széles néprétegekről van szó!).

Részletesen tárgyalja a szerző az újjáalakult társadalom külső életfolyását, kifejti a luxus fogalmát és lényegét. A luxus relativ fogalom és tulajdonképpen körébe tartozik mind az a szükséglet, amely az okvetlenül szükséges fogalmát túlhaladja. Részletesen szól az »okvetlenül szükséges« határvonalának megvonásáról, majd pedig a minőségi és mennyiségi luxusról. Minden személyes luxus az élvezeten való érzéki gyönyörből ered. Már most ott, ahol gazdagság fejlődik és ahol a szerelmi élet természetesen és szabadon fejlődik (SOMBART szerint frei und frech), luxus is fog uralkodni. SOMBART számbeli adatokkal igyekszik a luxus fejlődésére vonatkozó adatait támogatni. Megállapítván a luxuskifejtés tényét, megvizsgálja, minő összefüggésben áll ez a fényűzés a társadalomalkotó tényezőkkel és minő szerepe volt a nőnek (das Weibchen – die von Unrechtswegen geliebte Frau) a külső élet kialakításában. Vizsgálat tárgyává teszi a fejedelmi udvarok életét. Minden élet, minden jólélés a fejedelmi udvarokból indul ki, ezek minden energiák forrásai. Látjuk a hatalmas pápai udvartartásokat minden fényűzésükkel, majd a nagyvilági udvarokat, amelyek culminációs ponthoz XIV. Lajossal jutnak. Egy tetszőleges uralkodási évben 1685-ben a király személyes luxuskiadásai kerek 29 millió frankot tesznek ki, amidőn az egész bruttó államháztartás összege 100,640.257 livre. Első helyen áll az építkezési fényűzés. Pontos adataink vannak a királyi építkezésekről. XIV. Lajos luxusépítkezéseinek költségei kerek 300 millió mai frankba kerültek. Ez összeg oroszlan-része Versaillesra esik. Majd sorba megy az összes egyéb luxusokon és részletesen kutatja a nők részét a luxuskifejtés előidézésében. A francia udvar után sorba veszi a spanyolt és az angolt.

Az udvari luxus átterjed mindazokra a körökre, amelyeknek az udvar volt az eszményük vagy bárminő vonatkozásban állottak az udvarhoz. Nagy szerepük volt a luxus továbbfejlesztésében az újonnan meggazdagodottnak, a parvenüknak, akik a maguk ama tulajdonságát, hogy csak vagyonukkal tűnhettek ki, ráerőltették a többiekre, de csak szűk körökre. Mert ez a luxus alapján véve merőben aristokratikus volt.

A fényűzés bonczolásában további megállapításai SOMBART-nak, a luxus fejlődési irányzata tekintetében a következők:

A luxus háziassá válik. A középkor a korai renaissance fényűzése nagy nyilvános actusokra (tornák, nagy lakomák) tömörült, a fejlődés során azonban az átvonul a házi életbe, SOMBART szerint a nő »holt ihn zu sich herein.«

A fényűzés azután objectiválódik. A személyes irányzat, sok szolga, nagy udvartartás, mint középkori maradvány eltűnedezik, helyébe a modernebb luxus lép. Áttérnek az improductiv luxusról a production!. A régi személyi luxus improductiv, az objectivait luxus productiv kezeket (capitalistikus értelemben: bérmunkásokat a capitalistikus vállalatban) foglalkoztat.

Eme objectiválással együttjár a nő által különösen fejlesztett irányzat az érzékiesítés és kifinomítás felé. Érzékiesítésen SOMBART azt a fejlődést érti, amelynek nyomán a fényűzés mind kevésbé szolgál ideális életjavakat (nevezetesen a művészetet), hanem mindinkább az animalitás alacsonyabb ösztöneit. Ez az átalakulás SOMBART szerint leginkább a XVII. és XVIII. század között való átmenetben a roccoconak a barokk fölött való győzelmében jellemző. Szerinte ez nem jelent egyebet, mint a nőnek végleges és teljes győzelmét.

Az időbeli tömörülés irányzatát is kiemeli. Míg a középkorban nemzedékelv dolgoznak a nagy nyilvános luxus valamely tárgyán, klastromon, váron stb., azalatt az újabb luxus siet. A nő, úgymond SOMBART, nem várhat, a szerelmes férfi még kevésbé. A Luxemburg palotát Medici Mária 5 év akiit teljesen átépített, egyes luxus-ajándék" kastélyokat hónapok alatt sietve építenek fel.

A házi luxus részleteiben megint nem követjük nyomon a szerzőt, aki részletesen foglalkozik az ételluxussal is. Világos összefüggéseket vél fellelni az édességfogyasztás és nőuralom között. Világosan látja azt a vonalat, amely ma is elhatárolja »die Zone des Weibchens«. Ez szerinte ugyanaz a vonal, amely a jó és rossz konyhájú, meg tésztájú országokat elválasztja.

A lakásluxus módosulásának fejtegetése után áttér a városi luxusra, amelynek tényezői közül kiemeli: 1. a színházat, 2. a hangverseny- és báltermeket, 3. a finom éttermet, 4. a szállókat, 5. az üzlethelyiségeket.

Könyvének legfőbb fejezete az, amely a capitalismusnak a fényűzésből való születését kívánja kimagyarázni és amelynek érthetőségétélére szolgáltak az előrebocsátottak. (Míg minden előző fejezetet nagy bibliographia vezet be, addig ezen fejezet előtt azt olvassuk: Literatur vacat.) A luxus a capitalismus fejlődésére való hatásával a XVII. és XVIII. század közgazdait élénken foglalkoztatta. A kormányok politikájukat a régibb időkkel szemben luxusbarát módon rendezik be. Eltűnnek a Kleiderordnungen és egyéb fényűzési korlátok. Az el-

méleti összefüggést eddig senki sem kutatta. SOMBART csak nagy általánosságban kísérli ezt meg, az egyes történelmi kutatást részletmunkáját az utókorra bízva. Nagyjában vázolja, hogy az árukereskedelem korábban öltött capitalistikus formákat, mint a javak termelése. Az első nagy kereskedelmi fellendülés szerinte a luxuscikkekkel való kereskedelemnek tudható be. A levantakereskedelem első legfontosabb cikkei, gyógyszer, fűszerek, illat- és füstölőszer, festékek, nyersselyem, ékszer, finom ruházati cikkek. Így végigkíséri a gyarmatosító és tengerentúli kereskedő országok beviteli összeállításait és arra az eredményre jut, hogy a tengerentúli kereskedelem zöme luxuscikk. Foglalkozik a detailkereskedelem alakulásával is. A detailkereskedelem fejlődési irányát jellemzi a differenciálódás, az üzletek csinosodása, egyes egészen új árucsoportok külön üzletté tömörülése; egészen a luxus hatása alatt tör elé a capitalismus. A luxuscikkekkel való kereskedelemhez kell a legnagyobb tőke.

A mezőgazdaságot is a fényűzési szükségletek revolutionálják: például a gyapjúszükséglet óriási emelkedése, nagyvárosok alakulása, ezek ellátása táplálékkal, konyhakertészet stb. (Különösen föltűnő ez Angliában) SOMBART szerint a legtöbb műszaki és ökonomikus átalakulást, amely az európai mezőgazdaságban tapasztalható egészen a tizenkilencedik századig, a gazdag lakosság emelkedő luxusigényei idézték elő. A luxus-szükséglet eme behatása mellett a tömegszükséglet (pl. gabonakereslet) kétségkívül háttérbe szorul, SOMBART szerint. A gyarmatok földművelésére az európai luxusigények emelkedése egészen másképpen hatott; itt nagystílusú capitalistikus vállalatokat hívott közvetlenül életbe, talán az elsőket a maguk nemében. A colonialis termelés majdnem kizárólag luxusjavakat termelt, mint fentebb említettük. Ezek a luxusjavak európaiak coloniáiban nagy ültetvénygazdaságokon termeltettek, amelyeknek tisztára capitalistikus jellegük van. 1700 körül pl. a francia Antillákon egy ültetvényt 350-400000 frankra becsülnék. Érdekes világot vet a plantageok nagyságára a rabszolgák száma, amely közvetlenül a rabszolgaság megszüntetése előtt érte el tetőpontját. Az angol nyugotindiai birtokokon 1778-ban 6(3.899 néger-rabszolga, 1830-ban az összes rabszolgatartó országokban 0,822.759 rabszolga élt.

Leginkább azonban az iparban, az ipari termelés terén látja SOMBART a luxus hatását érvényesülni. Itt a luxusszükségletek kifejtése és a capitalismus kifejlődése között a vak is látja szerinte a legelsőrendű összefüggést. Keresi, hogy kik azok a tulajdonképpeni luxusiparok; meghatározásukat elmosódottaknak találja. Megállapítja, hogy azok mellett az iparok mellett, amelyek közvetlenül termelnek luxuscikkeket, egész sora van az olyanoknak, amelyek közvetve producál-

nak ilyeneket. Számbeli méréseket persze itt nem lehet végezni, csak nagyjában és egészében lehet megállapítani, hogy egyes luxusiparok nagy, abszolút kiterjedést nyertek, hogy bizonyos kimondottan luxusiparok különösen korán válnak capitalistikusokká, hogy bizonyos azonos ipari csoporton belül azok az iparágak, amelyek luxusjavakat állítanak elő, szabályszerűit előbb kerülnek a capitalismus vizeire, mint a többiek, hogy végül a luxusiparokban legelőször fejlődnek ki a nagy capitalistikus és nagyipari szervezeti formák.

Végigveszi ezután szerzőnk ebből a szempontból a tiszta luxusiparokat: a selyemipart, a csipkeipart, a tükör- és porcellánipart, majd más különböző iparokat, majd pedig a egyes iparokat: a gyapjúipart, a lenipart, a szabóipart, a bőr- iparokat, az építőipar egyes alkotórészeit, kárpitos-, asztalos- stb. iparokat.

Azok az okok, amelyek a luxusipart alkalmasabbá teszik a capitalistikus organizációra, 1. a termelési folyamat természetében rejlenek, továbbá 2. az eladás természetében (kihitelezés, divatváltozás, a conjuncturaingadozás) amely nagyobb tőkét igényel, 3. ama történelmi ok, hogy az összes luxusiparok a középkorban mesterségesen teremtettek meg, a régi rendi alapokon kívül állók által létesítettek, alapításuknál főszerepet a practiccusság játszik, miért is itt érvényesül előbb a gazdaságilag magasabb termelési és értékesítési rendszer.

»So zeugte der Luxus, der selbst, wie wir sahen, ein legitimes Kind der illegitimen Liebe war, den Kapitalismus.« p]zzel a paradoxonnal végződik SOMBART könyve, de amely a legjelesebb meglátásokat, a legértékesebb összefüggéseket hozza napfényre, amellet gyakran egy minden áron való bizonyítás kedvéért a legdilettánsosabb elnagyolásokba és szertelenségekbe esik. Főszertelensége, hogy habár minden nagyra kiépült fejezete elején fogadkozik, hogy a tárgyalandó fejezet is hozzátartozik a capitalismust kifejlesztő tényezők közé, a következő oldalon erről megfeledkezik és akkor csak az az egy tényező szemében minden, előbbi könyvében: minden a zsidók voltak, a mostaniban minden a nő, az illegitim nő.

A szegény ember.

(Ecséri Lajos: A szegény ember. Közgazdasági tanulmány. Budapest, Franklin-társulat. I. füzet 80 fillér. II. füzet 2 korona.)

Fáradhatatlan szorgalommal és igaz magyar érzékké! folytatja ECSERI évek óta közgazdasági tanulmányait; a kis ember sorsa érdeklí leginkább. Most megjelent igen becses tanulmányával azokat a »szegény embereket« állítja elének, kik mezőgazdasággal foglalkoznak évszázadok óta, kik legbecsesebb törzsanyagát képezik magyar fajunknak s kik daczára az alföld bőtermő földjeinek, ma kezdenek mindjobban eddigi foglalkozásától elfordulni. Egyikőjük kimegy Amerikába, másikájuk a városokba húzódik s felcsap ipari munkásnak. ECSERI kifejti e tanulmányában, hogy mennyire összeforrott e »szegény emberek« sorsa a magyar mezőgazdasággal s hogy mennyire egygyé lettek; úgy, hogy a szegény ember sorsa s a magyar mezőgazdaság sorsa egy hőmérvél mérhető. Az élet minden vonatkozásában jellemezvén a legapróbb részletekig az alföldi szegény ember szokásait, arra az eredményre jut, hogy az utolsó 50 év alatt megváltozván körülötte az egész világ, nem találja helyét otthonában s mert nincs, aki az új életmódra nevelje, az új idők kívánalmaival megismertesse: világgá megy. ECSERI meg van győződve, – s ebben teljesen osztjuk véleményét – hogy a mezőgazdasággal foglalkozó ezen néposztály hazánk s magyar fajunk fenntartásának legbiztosabb alapja s ezt statisztikai adatokkal is igazolja; de kimutatja egyidejűleg ezeknek az embereknek a visszatartására nem elegendő s nem megfelelő eszköz a kivándorlás megakadályozása, vagy a városokba való betelepülés megnehezítése. Nem. Ő igen helyesen azt tartja, hogy azt a mezőgazdaságot, melyben ez a néposztály évszázadok óta él, azt kell ismét számukra kedveltté, hasznothajtóvá tenni.

Kiváló gyakorlati érzékre s helyszíni ismeretekre vall ECSERI tanulmányának ez a része is. Sorra veszi az állattenyésztésnek, a hizlalásnak s állatkereskedelemnek mindazon ágait s formáit, mely a szegény ember eddigi szokásainak, tudásának, kedvtelésének, anyagi erejének s családias munkamegosztásának legjobban megfelel. S ugyanígy jár el a földek megművelésével s egyes speciális alföldi növénytermelési ágak ismertetésével. Rámutat körülményesen arra, hogy e gazdasági ágak, hogy úgy mondjam, a boldogulásnak ezen módjai s eszközei miként fejleszthetők az államhatalom, a községi hatóság s az egyes gazdálkodók által. Mint munkája Minden sorában, úgy itt is csak gyakorlatilag s a rendelkez-

zésére állítható eszközökkel megvalósítható javaslatokat tesz, melyeket ajánlunk megszívlelésre mindazoknak, kik gyakorlati közgazdasági politikával foglalkoznak.

Nem tehetjük le a tollat ECSERI munkájának ezen ismeretetésénél, hogy fel ne hívjuk külön is magyar nyelvészeink s ethnographusaink figyelmét ECSERI e tanulmányára. Kevés magyar írónak volt alkalma annyi éven keresztül tanulmányozhatni a tipikus magyar népleletet, szokásokat, észjárását s nyelvet, mint ECSERI-nek. De csakis ily évtizedekre terjedő idő s csakis erre termett érzék segélyével lehet e tekintetben is annyi nemzeti kincset összegyűjteni, mint e két kis füzetében ECSERI-nek.

ÓZ

Közigazgatási jog.

A fegyelmi eljárás a közigazgatásban.

(Felszeghy Béla: Fegyelmi jog a közigazgatási szakban Besztercze 1912. XI. + 262. old.)

A közéletben politikai és társadalmi beszédekben, valamint a sajtóban gyakran hangoztatják, hogy nálunk mindenki *úr* akar lenni s tódulnak az emberek a hivatali pályákra, míg a kereskedelmi és ipari pályákat elhanyagolják. Szeretik ezt a jelenséget úgy magyarázni, mint a magyar ember úrhatnám-ságát, mint specialis nemzeti betegséget. Általánosan elterjedt a hit, hogy a külföldön másként van, sőt sokan egyenesen csapásnak tartják a középosztály, az úri osztály tömeges hivatal vállalását. Holott a külföldön sem mások az állapotok; pl. Franciaországban se nagyon szeretik a szülők fiaikat iparos pályára nevelni s ezért nagy is ott a hiányosság jobbra való tanoncflukban.

A párisi nagy lap, a »Matin« a francia iparművészet válságának elhárításáról tartott enquête anyagát közlő cikke keservesen panaszkodik emiatt s orvosszerűl az ipariskolák detencralisatióját sürgeti.¹⁾

Az ipari pályától való idegenkedéssel szemben érdekes

¹⁾ Ismertette a Pesti Hírlap 1910. évi november hó 27-ik (283) számában.)

jelenség, hogy 1909-ben a francia közhivatalnokok számát 870.589-re becsülték, míg Magyarországon a Huszadik Század (1909. évi XIX. kötetének 489. oldal) ez évben kereken 850.000 teszi az összes közhivatalnokok számát. Azóta is emelkedett ugyan a számuk, de a francziák se maradtak el s éppen Szemlének 1912. évi első számában (77. oldalon) közölve volt, hogy Franciaországban az állami, megyei és községi hivatalokban 1911-ben 922.000 ember ült; úgy, hogy joggal mondható, hogy ott minden tizedik férfi hivatalnok, katona vagy nyugdíjas. De még a modern ipar hazájában, az amerikai Egyesült Államokban sem vetik meg a hivatalt; MÜNSTERBERG (Die Amerikaner I. 183.) közli, hogy az 1911. évi *szövetségi* költségvetésben a nyugdíjak 162,000.000 dollárt tettek ki és a hadsereg költsége csak 183 milliót. Angliával nálunk sokszor előhozakodnak s azt állítják, hogy ebben a »mintaállamban« nagyobb az ipar becsülete a hivatalénál. A tényállás pedig ezzel szemben az, amit ESCOTT: »A mai Anglia« címmel magyarra fordított művének II. kötete 115. oldalán olvashatunk: t. i.: »Az a felfogás keletkezett és terjed folytonosan, hogy *tisztességesebb* dolog *hivatalnoknak lenni, mint mesterembernek*, ámbár az előbbi munkája gyakran épp oly nehéz (nálunk általában nagyon könnyűnek tartják) és általában rosszabbul van fizetve, mint az utóbbié. A hivatali pályákra törekvők száma az elemi iskolákat látogatók közt *példátlanul föl szaporodott.* «

Hogy Ausztria és Poroszország nagy hivatalnokállam, mindenki tudja; ezért elég a példákából. Meggyőződhattünk belőlük, hogy a hivatali pályák máshol is elég keresettek. Amivel nem azt akarom bizonyítani, hogy ez így jól van s hogy helyes volna, ha nálunk ezek után még fokozottabb mértékben tódulnának az emberek a hivatalokba. Mindenesetre jogosulatlanul mondható azonban az a vád, hogy nálunk a hivatalokba való tódulás mértékfölötti s hogy ennek a productív munkától való irtózás volna az oka. Némely országban nagyobb, másokban kisebb a társadalmi tevékenység s ennek megfelelően kisebb, illetve nagyobb feladatok végzendők az állam, illetve az állam szervei által. Amely országban a társadalom, illetőleg a vezetőosztály kellőképp független, nemzeti és vallási tekintetben egységes, vagy közös összeforrasztó múlttal bír, ott a társadalom sok, a köz érdekében végzendő utunkat teljesít, melyeket egy másik, e feltételekkel kevésbé rendelkező társadalom hónapban az állami szervezetnek kell ellátnia. Az előbbi típusra classicus példa ma még Anglia vagy a XVIII. századbeli Magyarország, mely utóbbinak nemesi társadalma magyar, jobbadán katolikus, egy és ugyanazon műveltségi osztályhoz tartozó s közös történeti múlttal összefűzött volt. Ugyanezen időben Ausztria már burokratikus

szervezettel bírt, mert vezető osztálya társadalmilag nem volt, annyira egységes. A legújabb Anglia, miután társadalmánál: egysége bomlófélben van, lassan-lassan szintén kénytelen lesz jobban kiépíteni állami végrehajtó szervezetét.

Nálunk Magyarországon a közhivatalnoki osztály kétségtelenül nemcsak a művelt középosztály leglényegesebb csoportja, de egyszersmint a magyarságot, a magyar állameszmét föntartó erők egyik erős oszlopa s azért itt fontosabb is ennek a hivatalnokságnak a sorsa, mint pl. Franciaországban vagy Angliában, következőleg megbecsültebb is a hivatal s ebből magyarázom én a hivatalos pályák népszerűségét.

A hivatal megbecsülésében rejlik az oka annak, hogy nálunk a hivatal sok emberre nézve nem is élethivatás, hanem lépcső a magasabb osztályokba, a vagyonhoz való jutásra. Így például a meggazdagodott iparos vagy kereskedő szívesen adja leányát a hivatalnokhoz, aki ilyképp – közvetve – anyagi jobbléthez jut.

A kiegyezés óta a kormányon egymást követő magyar államférfiak nem ismerték, illetve rosszul ösmerték fel a magyar tisztviselői karnak fontos államjogi és társadalmi helyzetét, mert *csakis* a hivatalos állások szaporítására gondoltak, hogy így részint elhelyeztessék a gyors gazdasági változás folytán anyagilag tönkrejutó úri osztályt, részint, hogy ilyképp biztosítsák a választásokon a kormány, illetve a 67-es politika többségét.

Igaz, hogy a magyarságnak az évszázadokon át tapasztalt elnyomatása folytán, szinte veleszületett természetévé vált, a mindenkori kormányok iránti bizalmatlanság és a velünk szorosabb államkapcsolatban levő Ausztria elleni gyűlölet, mely két érzelem politikai elvvé s így az ellenzéki szellem kútforrásává vált. Ezért minden kormány szinte kényszerítve volt bizonyos erőszakos módon gondoskodni a többségről s ezen módon a 67-es politika fentarthatóságáról. Ennek az erőszakos módnak egyik része volt a köztisztviselők szavazatainal: a kormány, illetve a 67-es politika javára való biztosítása.

Ez okból minden kormány húzódozott attól, hogy a köztisztviselők *szolgálati pragmatikáját* elkészítse s ezért maradt el a *közhivatalnokok* fegyelmi jogának általános törvényes szabályozása.

Kormányaink tehát ebben a tekintetben nem mindenben hibáztathatók, mert valóban kellett nekik biztosítani a 67-es alapot s ez másképp, mint a vázolt módon, nem ment volna. Ha hibás, ha rossz is volt ez az eljárás, biztos, hogy a két rossz közül a kisebbet választották.

Hibát követtek el azonban a régebbi kormányok és a 67-es vezető politikusok abban a tekintetben, hogy a maj-

dani művelt osztályokat képezendő ifjúság kellő neveléséről és oktatásáról nem gondoskodtak. Úgy a tankönyvek, mint a közép- és felsőiskolai tanárok legtöbbször osztrák, sőt dynastia-ellenes irányban oktatta az ifjúságot s nem sokai törődve a történelmi igazsággal, a jövőbeli képviselőkbe jóformán belegsuggerálta azt a gondolatot, hogy az osztrák a világlegutolsó népe, gyáva, ostoba és a magyarok zsírján élőködik. Arra, a már Nagy Lajos és Mátyás királyok belátta nagy igazságra, hogy a nyugattal való kapcsolatra reá vagyunk utdva, alig egy-két tanár figyelmeztette a fogékony ifjúságot. Hozzájárult még a folyton Ausztria ellen izgató rövidlátó sajtó hatása s így nem csodálható, hogy szélesebb látókörrrel bíró államférfiainknak erőszakkal kellett fenntartani a közösség többségét.

De az újabb kormányokat is némi mulasztás terheli, és pedig abban a tekintetben, hogy nem iparkodtak *az általános jólétet* és közmegelegedést létesítő törvényeket és ezeket fenntartó intézményeket alkotni s ez által az országban mindinkább terjedő elégedetlenséget csökkenteni, a közjogi politikai kérdésekről a figyelmet elterelni s a kormányzat iránt a bizalmat megerősíteni. Már tíz-tizenöt évvel ezelőtt előre kellett volna látni a mai idők socialis szükségletét s nem egy-két socialis törvényt s intézményt, hanem ezek egész tömegét lehetett volna megalkotni. Ehelyett 1908 óta az ily irányú kevéske törekvés is teljesen megakadt s ta történt valami, megkésve és kortesérdek alakjában létesült. De az is igaz, hogy azzal a gyenge képzettségű és rosszul fegyelmezett tisztviselői karral, melylvel a kormányok rendelkeztek, nem is lehetett nagyobb dolgokat alkotni. Viszont, hogy a kormányzat és közigazgatási tisztikar gyenge, ennek is nagy részben törvényileg létesített egyseges fegyelmi szabályok és szolgálati pragmatika hiánya az oka. FELSZEGHY-nek a fegyelmi jogról szóló ezen művének a VICZIÁN ISTVÁN által irt előszava is nagyon helyesen figyelmeztet arra, hogy a közigazgatás jósága nem azon fordul meg: állami vagy municipalis legyen-e az, hanem inkább azon, hogy a közigazgatási tisztviselők a szolgálati pragmatikája, illetőleg a fegyelmi jog és eljárás modern elvek szerint legyen szabályozva. FELSZEGHY e műve két főrészből áll: elméleti és gyakorlati részből.

A gyakorlati rész ismerteti a községi alkalmazottak, a törvényhatósági alkalmazottak és a közigazgatási bizottság-fegyelmi hatósága alá tartozók tételes fegyelmi jogát.

Az elméleti rész a közigazgatástannak a közszolgálatról, ennek alanyairól s mindezek különböző typusairól szóló fogalom meghatározásalt s tantételeit részletesen ismerteti, majd kifejti a fegyelmi hatalom tárgyi és személyi czélját, a hivatalnoki felelősség fajait, felsorolja a megállapítható hivatali

kötelességeiket és a fegyelmi vétségeket s fegyelmi büntetéseket. Az elméleti rész végén jogtörténeti vázlatban előadja az egyes eljárási rendszerek kialakulását s ebben végig kíséri a magyar jogfejlődést egész az 1895. évi fegyelmi jogi tervezetig.

Az elméleti részben ismerteti a külföldi államok fegyelmi jogát is. Kár, hogy ezt a részletet túlrövidre szabta s különösen, hogy az osztrákok újabb ily irányú munkálataira ki nem terjeszkedett. Így is megállapítható azonban művéből, hogy a külföldi fegyelmi jogalkotás sem megfelelő s feltűnő, – bár érthető, – hogy a legliberalisabbnak tartott nemzetek, az angolok, az amerikaiak és főleg a francziák fegyelmi joga a legkevésbé kielégítő. Összefügg ez a már föntemplített jelenséggel, hogy az erős társadalmi országok a hivatalos tevékenységre kevesebb súlyt helyeznek s hogy a hivatali viszonyt mint a szerző is megjegyzi, *magánjogi* viszony gyanánt fogják föl, ami mindenesetre a társadalmi felfogás túlsúlyából magyarázható. Francziaországban ezenfelül némi tekintetben – bár fordított viszonylatban – hasonló a helyzet mint nálunk, ott a III-ik köztársaság kormánya nem birt többséggel s azért kellett a többséget a teljes függőségben tartott hivatalnok-sereggel biztosítani, amit nagy mértékben lehetővé tesz a központi kormányzatnak az a joga, melynek alapján a közhivatalnok még fegyelmi eljárás nélkül is elbocsájtható. A nagy ellenfélnek, a porosznak fegyelmi joga már sokkal jogszerűbb s teljesen modernnek nevezhető a szerző által ismertettek közül a szász fegyelmi jog, melyben fegyelmi hatóságokul *testületek* szerepelnek s az eljárás a modern bűnvádi per követelményei, a szóbeliség, nyilvánosság és közvetlenség alapján folyik le s a bíróság kellő függetlensége is biztosítva van.

Érdekes, hogy az 1895-ben a fegyelmi eljárás reformálására készült magyar tervezet a szász tervezetnél is sokkal jobban biztosítja a fegyelmi jog alá helyezett tisztviselő jogos érdekeit, úgy hogy, ha az jogerőre emelkedett volna, a legjobb fegyelmi eljárás lett volna.

Most azonban már itt volna az ideje az egységes magyar fegyelmi törvény megalkotásának, még pedig nemcsak a tisztviselők jogainak, de egyenesen a művelt osztályok és az ország függetlensége megvédése érdekében is. Kétségtelen ugyanis, hogy nálunk az általános választó jognak – mely a társadalom egységét még jobban fel fogja bontani – behatása alatt még inkább ki fogják fejleszteni a hivatali szervezetet, és pedig nemcsak extensive, de intensive is. Malmost rebesgetik, hogy a közigazgatás államosítása feltétlenül be fog következni s bármiképp vélekedjünk is az államosításról, az az egy bizonyos, hogy a társadalomtól inkább elzár-

közhat s feltétlenül bürokratikusabb lesz a mai közigazgatásnál, s hogy már ezeknél fogva is nagyobb személyzetre lesz szüksége, mint a mai közigazgatásnak. De az sem tagadható – bármit tartsunk is az általános választói jogról – hogy választó vize lesz a mai parlamenti pártoknak, mint ahogy egyáltalában megszűnteti a parlamentben a két fő párttypust – Angliában a conservatív és liberális, nálunk a 67-es és 48-as pártokat – s ezzel tulajdonképp az eszmei parlamentarismust magát, ami magában véve ugyan még semmit sem mond, mert azt úgy sem lehetett józanul elképzelni, hogy a Parlamentarismus lesz minden idők kormányzati rendszere. Az általános választói jog alapján összeülő parlament – persze nem azonnal az első választás után – de a fejlődés folyamata alatt szükségképp apróbb pártokra fogja bontani a parlamentet, amelyek a kormányzat vitelére csak ideig-óráig tartó egyesülések, coalitiók útján lesznek képesek. Emellett kétségtelen az is, hogy az általános választói jog hatásaképp a parlamentben az általános műveltség, a tanultság színvonala – teljesen közömbös most az, hogy ennek dacára szükséges és másképp jó hatású-e az általános választói jog – leszáll. Az általános választói jognak ez a két okozata azután mint együttesen ható ok okozza azt, hogy a parlament tekintélye, becsülete, irányítóképessége kevesbedik, gyengül, a végrehajtó hatalom befolyása pedig emelkedik s ennek következményeképp emelkedik a végrehajtó hatalom alanyainak, a köztisztviselőknek hatalma, tekintélye is.

A monarchia alkotmányos berendezése, a Parlamentarismus növelte az uralkodó becsületét, az általános választói jog emelni fogja hatalmát is. A helyzet tehát úgy alakul, hogy a végrehajtó hatalom legfőbb birtokosainak hatalma lényegesen nő, az ezen hatalmat egyensúlyozó, korlátozó erők pedig meggyöngülnek. Ezért szabadságjogi és alkotmánybiztosíték a közhivatalnokok szolgálati pragmatikája, sőt nálunk még a magyarság biztosítása is egy esetleges nemzetellenes főhatalom ellen. Az újabb időben sok történt a köztisztviselők socialis helyzetének biztosítására, sajnos, hogy a szolgálati pragmatika még mindig késik, sőt az új nyugdíjtörvény – az 1912. évi LXV. t.-cz. – bizonyos tekintetben még visszaesést is jelent épp a tisztviselő kellő függetlenségének biztosítása ellen; 35 évi szolgálat után ugyanis elküldhető a főiskolai képesítéssel bíró, tehát épp a vezető állásban levő tisztviselő. Megfordítva persze szépen hangzik, hogy 35 évi szolgálat után »*elmehet*«, de aki a hivatali viszonyokat ismeri, az belátja, hogy politikai szempontokból és családi összeköttetésekből kifolyólag hányszor fognak kiváló tisztviselőket »*elküldeni*« ezen az alapon s milyen szolgálatot fog ez a korlátlan elküldési jog teremteni! Feltétlenül meg kellett

volna állapítani azokat az eseteket, melyekben a tisztviselő nyugdíjazható még akkor is, ha a 35 éves szolgálatot betöltötte, mert csak így biztosítható az önkény ellen a tisztviselő s csak ezen biztosítékkal szolgálhatja a közérdeket.

Társadalmi politika.

Socialis reformok és az adócsökkenés.

Igen régi panasz már az minálunk, volt módunkban szinte meg is unni, hogy a hadügyi tárca rengeteg költségei ijesztő mértékben elvonják a tápláló életerőt az állam kulturális és socialis fejlődésétől. S minekutánna ez utóbbiak szintén megkívánják azokat a feltétlenül mellőzhetetlen kiadásait, melyeknek fedezése nélkül hovatovább megbénulna az állami élet s viszont a fegyveres erő kiadásai is sürgetősek: nem marad hátra más, mint a fokozatos – adóemelés. A helyett, hogy az egészséges állapotnak megfelelően, az adózási teher lehetőleg csökkentetnék az adózó polgárok görnyedt vállain.

Ily állapotában a dolgoknak, nagyon ismerős hangok ütötték meg a füleimet az angol Hector MACPHERSON-nak abban a talpraesett cikkében, melyet csak a minapában tett közzé a londoni »Everyman« hasábjain. Szakasztott ugyanaz a panasza neki is – Angolországra vonatkozóan. Tanulságos lesz tehát mindannyiunkra nézve, ha fejtegetéseit figyelmünkre méltatjuk.

A legutóbbi esztendő folyamán – úgymond – a liberalismus, mint politikai elv bizonyos átfarmálódáson ment keresztül. Annak egyik pompás jelszava volt – az adócsökkentés, amelylyel összhangban a nagy GLADSTONE-nak, mint pénzügyministernek lényeges törekvése volt éles szemmel figyelni az állami jövedelmeket. A régi típusú liberalismus nagyrészt a politikai reform munkájára szorítkozott abban a feltevésben, hogy a nép felszabadulva a törvényhozás egyes nyomasztó intézkedései alól, saját socialis jóléte érdekében fog munkálkodni. A *Labour-party* megszületése aztán lényeges változást idézett elő a történelmi liberalismuson, amelynek zászlója alatt oly kiváló reformerek, mint BENTHAM, a két MILL, COBDEN, BRIGHT és GLADSTONE oly kitaróan tevékenykedtek. A munkásosztályok vezetői magában véve nem fogadták el egyedüli célnek a politikai reformot, melyet csupán eszköznek tekintettek egy másik célhoz, a socialis reformhoz.

ahhoz a socialis reformhoz, melynek vezető elveit a legutóbbi edinburghi értekezlet ekképen körvonalazta:

Törvényhozási úton biztosítsák 1. egy törvényes bérminimum; 2. a munkaórák leszállítása, 3. betegségben való teljes gyógykezelés, 4. a gyermekevelés hatályosabbá tétele, 5. a munkanélküliség megakadályozása, 6. mindenki számára egészséges otthonok létesítése és 7. a szegény-törvény, a Poor-Law eltörlése. Ezt a programot pedig pénz nélkül nem lehet végrehajtani.

De hát honnan jöhet a pénz az egyre szükségesebbé váló socialis reformokhoz? Nyilván a lényegesen felemelt közadókból, felel meg reá MACPHERSON; nyomban constatálja is, hogy a közép- és felső-osztályok az állami és municzipális adózásnak egyre növekvő nyomása alatt bizalmatlanul és idegenkedve nézik a Labour-Party-nak ezt a humanitárius reformtörekvését.

Fejtegetései során arra a következtetésre jut azután, hogy feltétlenül korlátozni kell az adóztatás terjedelmét: csökkenteni kell az állam kiadásait. S ha már a socialis reformok céljai szempontjából az adóztatást nem lehet csökkenteni, okvetlenül apasztani kell az államnak *hadügyi* kiadásait. De hát úgy látszik, e tekintetben a gazdag és hatalmas Nagy-Britanniában is éppen olyanok az állapotok, mint akárcsak erre mifelénk, az anyagiakban éppen nem kövér Magyarországon, mert ezidőszert ott is ahelyett, hogy a katonai erőre évenként fordított óriási kiadások valamiképpen apadnának, még egyre növekednek. Annál kirívóbb a helyzet e tekintetben nemcsak nálunk és Angliában, hanem a continensnek hadsereget tartó többi államaiban is, mert ezek az egyre növekvő s egyre nyomasztóbb állami terhek gazdasági, ipari, culturális tekinteteből teljesen improductiv kiadásoknak tekinthetők.

Azután meg mintha csak a mi szánkból venné ki a szót MACPHERSON, mikor ennek az alapos észrevételének ad kifejezést, hogy míg a parlamentben mesés könnyedséggel milliókat szavaznak meg Dreadnoughtokra, addig másrészt a legszenvedélyesebb tiltakozás keletkezik s legott az adózó polgárok elviselhetetlen anyagi megterheltetését emlegetik akkor, amidőn csupán egynehány ezernak megszavazása iránt tétetik javaslat a tudatlanság, a szegénység és a bűn elleni küzdelem hatályosabbá tételét célzó intézményekre.

Nagyon is igaza van ennek az éles megfigyelési! angol írónak, amikor szokatlanul nehéznek tartja a helyes kivezető út megtalálását a socialis reformok égető volta és az adócsökkentés szükségességének megfelelő összhangba hozatala tekintetében. Mert a fegyveres erő fenntartására és fejlesztésére fordított kiadások, bármily terhesek is az állam belső életének szempontjából: mint szükséges védelmi tényezők,

mellőzhetetlenek, másrészt ezek apasztása nélkül az adózást pusztán a social is reformok keresztülvitele céljából még terhesebbé tenni: veszedelmes politika. Valami *nemzetközi* szervezkedésre volna tehát szükség éppen a hadviselés szempontjából, mely hivatva lenne az államok hadügyi kiadásait a lehetőségig redukálni. Ez azonban még túlon túl a jövő zenéje, melynek elkövetkeztéig a socialis haladás és az adóviselés kérdése állandóan hadilábon fognak állani.

Zsoldos Benő.

Magyar Társadalomtudományi Egyesület.

Értekezlet a nemzetiségi kérdéstről.

Februárius hó 17. és 18. napján tartotta meg egyesületünk a nemzeti kérdésre vonatkozólag már régebb tervezett értekezletét, melyen az elnöki tisztet SZÉLL KÁLMÁN v. b. t. t., ny. minisiterelnök fogadta el.

Az értekezlet alapjául a külön e célra kiküldött bizottság részéről megszövegezett alábbi kérdőpontok szolgáltak:

1. A hazánkban élő nemzetiségek törekvéseinek minő a jellege, azok mennyiben természetesek és mennyiben mesterségesen előidézettek?

2. Milyenek és minő irányzatnak az egyes nemzetiségek erőviszonyai?

3. Amennyiben a nemzetiségi törekvések természetes fejlődés eredményei, azok mennyire mérsékelhetők a kölcsönös megértésre s az egységes életfelfogás terjesztésére való törekvés által?

4. A magyar állam és a politikai magyar nemzet egységének melyek a feltételei és biztosítékai *a)* a társadalmi élet terén, *b)* a közműveltségben, *c)* a közigazgatásban és *d)* a közgazdasági politika körében?

5. A törvényhozás és kormányzat terén mily feladatok várnak a nemzetiségi törekvések mesterséges szítása ellenében:

a) az államnyelv és a nemzetiségi nyelvek egymáshoz való viszonyának;

b) a helyhatósági önkormányzatnak;

c) a közoktatásnak;

d) az egyházak önkormányzatának

céltudatos újabb szabályozása, illetve szervezése tekintetében. Hol van mindezeknél a múlthatlanul szükséges erély és a visszahatása folytán káros erőszak határa?

(5. Miként hassanak közre a társadalmi alakulatok és intézmények, mint a sajtó, a tudományos, irodalmi s a különös idevágó rendeltetéssel bíró egyesületek és társulatok a fajok közötti súrlódás mérséklésére?

7. Mik azok a teendők, amelyekre képesíteni kell a magyar értelmiséget bent az országban s az Ausztriával és a külfölddel való érintkezésben, hogy az országban a vezetést, Ausztriával szemben a kellő nyomatékot az egyéb külföldel szemben pedig hazánk méltó képviselőjét megtarthassa, illetve újra megszerezhesse?

Februárius 17-én d. u. 5 órakor SZÉLL KÁLMÁN nyitotta meg az értekezletet, melyen többek között megjelentek: GAAL JENŐ és ANGYAL PÁL igazgatók, ÁRKAY KÁLMÁN, gr. BETHLEN ISTVÁN, gr. BÉLDI ÁKOS, BERCZIK ÁRPÁD, FERDINANDY GÉZA, GYÖRGY ENDRE, GISSWELN SÁNDOR, HAJDÚ LÁSZLÓ, HELLER FARKAS, HENNYEY VILMOS, JÁSZAY MARI, JANOSÓ BENEDEK, KENÉZ BÉLA, MARCZALI HENRIK, SÁNDOR JÓZSEF, SEBESS DÉNES, TÉGLÁS KÁROLY, TIMON ÁKOS, ZSILINSZKY MIHÁLY.

GAAL JENŐ: A Magyar Társadalomtudományi Egyesület választmánya elhatározta, hogy a nemzetiségi kérdés megvitatása érdekében beható szaktanácskozmányt fog folytatni. Hogy jelezzük ennek országos fontosságát, a választmány általunk, az igazgatók által, ezen enquête megnyitására ő excellentiáját, Széll Kálmán belső titkos tanácsos urat kérte fel. Bátor vagyok őt felkérni, hogy kegyeskedjék e szaktanácskozmányt megnyitni.

SZÉLL KÁLMÁN: Tisztelt Szaktanácskozmány. Úgy látszik, már a végzet azt hozta magával, hogy ahol én megjelenek, bármiféle értekezleten, gyűlésen, ott az én jelen levő tisztelt barátaim, között mindig én vagyok a legöregebb és ennek következtében az elnökséggel engem tisztelnek meg. De hát ezt igen szívesen vállalom, különösen az önök körében, akik között igen sok régi jó barátom, régi politikai társam, de főleg azon a téren, amelyen dolgozunk, azt hiszem, sok nézet-, elv- és tendencia-társam van.

Hogy én Magyarország magyarságának, nemzeti egységének híve vagyok, azt talán nem kell bizonyítanom. Annak születtem, annak nevedtem és azzá tanultam lenni fiatal koromtól fogva mindig azon szünetnélküli nagy munkásság-közben, melyet folytattam.

Talán emlékeznek rá az én tisztelt barátaim közül többen, hogy mikor én miniszterelnök voltam, igen sokszor vádoltak engem azzal, hogy én a nemzetiségekkel nem bánok olyan erőszakosan, olyan erősen, mint kellene. Felületesek voltak

ezek a vádak. Én akkor is úgy programmbeszédemben, mint minden beszédemben, melyet a Házban tartottam és minden ténykedésemben igazolni akartam azt az erős elhatározást, mely minden magyar politikusnak kell, hogy elve legyen, hogy ennek az országnak magyar nemzeti, egységes nemzeti országnak kell lenni, akkép kell fejlődni és így kell hivatását betölteni.

Hiszen ezt az országot a mi őseink, magyarok alapították. És ha századok viszontagságai megfosztották azt a szellemet, amely megalapította és idegen uralom alá kerülve majdnem elpusztultunk, de hála Isten, megmaradtunk, azért ennek az országnak minden alkotó elemét mindig az vezette, hogy ez az ország egységes, ez az ország nemzeti és magyar kell, hogy maradjon. (Úgy van!)

Minden törekvést, amely ezt czélozza, a magam részéről csak üdvözölni tudok és osztozom benne és ahhoz, amennyi kis erő bennem rejlik, legyenek róla meggyőződve, mindig kész leszek odaadni. De az állam maga nem tehet mindent, nem is volna jó, ha mindent csak az állam tenne. A társadalomnak is kell dolgozni. A társadalom az életeleme az államnak, az adja meg az állam erejét, a társadalmi tevékenység oly istápjá az állam tevékenységének, amely nélkül az állami tevékenység holt marad.

Mi ezen a téren dolgozunk és én örömmel üdvözlöm önöket, hogy ezen a téren azokat a czélokat szolgálják, amely czélokért küzdeni első kötelessége mindenkinek, aki a magyar állam érdekében dolgozik.

Visszaemlékezem arra, mikor Magyarország ügyeinek vezetését átvettem. Egy jelszót adtam ki, helyesebben egy kijelentésben három szóval jellemeztem azt a felfogást és azt a szellemet, amely engem az ügyek vezetésében vezérelni fog. Azt mondtam, hogy szemem előtt mindig az lebeg, engem mindenkor az fog vezetni, hogy: jog, törvény és igazság. E mellett maradok és e mellett állok ma is.

Minekünk törvényes jogunk, ősi jogunk ezt az országot magyarnak tartani meg. A nemzetiségek fejlődését, nyelvük használatát a maguk családi körében, a maguk községi, egyházi életében én nagyon szívesen és minden csorbítás nélkül hajlandó vagyok megengedni, feltéve, hogy magukat magyar embereknek, a magyar nemzet tagjainak tartják és annak vallják és ennek következményeit le is vonják. (Élénk helyeslés.) Ennek pedig vannak oly következései, amelyeknél azután minden szabadelvűség, a jogegyenlőség minden fantazmagóriája teljesen elenyészik a nagy czélokhöz képest, amelyeket magunk elé tűztünk. (Úgy van!)

Ezeket tartom szemem előtt. Én a magam részéről minden nem magyarul beszélő magyar ember irányában a leg-

őszintébb rokonszenvvel vagyok, azokat mindenkor kész vagyok támogatni, segíteni, ha azok nem is beszélnek magyarul, de magukat magyaroknak érzik és a szerint is viselik magukat. (Élénk helyeslés.)

Bocsánatot kérek, talán kissé belejöttem azokba az érzésekbe, amelyek engem vezetnek, de mert tudom, hogy velem rokonérzésű és ehhez mélyen hozzáértő és hazafias lelkületű emberek közt vagyok e perczben, ez az érzés ösztönözött, hogy e gondolatoknak kifejezést adjak.

Evvel van szerencsém megnyitni az értekezletet és most már a napirendre áttérve, kérni barátainkat, legyenek szíveselv felolvasásaikat megtartani. (Lelkes éljenzés.)

Ezután KOVÁCS ALAJOS ministeri titkár olvasta fel a cikkek sorában közölt tanulmányát, utána pedig AJTAY JÓZSEF ministeri titkár tartotta meg előadását, melyet a Szemle egyik következő számában fogunk közölni.

Miután az elnök a két előadónak meleg köszönetet mondott, a beérkezett két írásbeli véleményt olvasta fel GAAL JENŐ igazgató. Ezeknek az egyes kérdőpontokra adott válaszait az alábbiakban közöljük.

JANKÓ ÁGOST, Torontál vármegye alispánjának véleménye.

Ad I. Miután Torontál vármegye területén bolgár, tót, horvát, német, román és szerb nemzetiség él, ezeknek nemzetiségi maguktartását külön-külön kell jellemezni. A vármegye területébe bele számítom Pancsova városát is, jóllehet ez külön törvényhatóság, de a nemzetiségi kérdést illetőleg a vármegyebeli szomszédos községekkel oly szoros viszonyban áll, hogy a vármegye nemzetiségi viszonyainak tárgyalásánál azt figyelmen kívül nem hagyhatom.

A vármegye és Pancsova város területén az 1900. és az 1910. évi népszámlálás szerint a népesség a következőképpen oszlott nemzetiségekre.

1910. évi népszámlálás adatai szerint:

	Torontál	Pancsova	Összesen
magyar	125.041	3.364	= 128.405
német	158.312	7.467	= 165.779
tót	15.899	244	= 16.143
oláh	86.168	769	= 86.937
rutén	10	1	= 11
horvát	4.068	135	= 4.203
szerb	191.036	8.714	= 199.750
egyéb	13.809	114	= 13.923

1900. évi népszámlálás adatai szerint:

	Torontál	Pancsova	Összesen
magyar	111.836	2.924	= 114.760
német	176.582	7.434	= 184.016
tót	14.875	184	= 15.059
oláh	87.662	382	= 88.044
rutén	27	3	= 30
horvát	3.958	138	= 4.096
szerb	183.983	7.874	= 191.857
egyéb	11.485	105	= 11.590

A horvátok és az egyéb nemzetiségűek, melyek közé mintegy 8.000 bolgár tartozik, külön nemzetiségi törekvéseket nem mutatnak, mert kevesen és elszigetelve vannak.

A tótok között szintén nem igen észlelhető nemzetiségi mozgalom, mert ugyancsak elszigetelve és egymástól távol eső községekben élnek; ezeknél a nemzetiségi törekvések leginkább abban a makacsságban nyilatkoznak, amelylyel a magyar cultura elől elzárkóznak.

A németeknek nincsenek nemzetiségi törekvéseik; ezek szívesen fogadják a magyar culturát, erősen magyarosodnak és akik közülök a középiskolákat elvégezték, már teljesen magyarokká válnak. Ha itt-ott Alldeutsch mozgalmacról hallunk, ezek inkább csak egyes fontoskodó politikusok, vagy újságírók által látott rémképek. Történnék ugyan kísérletek a pangermán agitátorok által a torontáli németség felbujtogatására, de ezek itt sikertelenek maradnak.

A románok e vármegyében ugyanolyan nemzeti törekvésekkel vannak, mint az ország keleti részeiben és az erdélyi részekben, csakhogy kisebbségben lévén, a közéletben érvényesülni nem próbálkoznak és inkább csendes megfigyelő, illetve várakozó állásban nyugodtan vannak. Vezetőik a papok és tanítók, azonkívül a hatósági székhelyeken letelepedett román ügyvédek, akik a kerületükben levő román nép mindenféle érdekeit oly gondossággal és figyelemmel támogatják és gyámolítják, mintha a román nemzetiségi liga központi vezetőségének megbízottai volnának.

Torontálban a nemzetiségek közül a szerb az, mely a legnagyobb figyelmet érdemli egyrészt azért, mert legtöbben (200.000-en) vannak, másrészt pedig, mert a szerb lakta vidékek területileg is nagyobb összefüggő területet képeznek, mely terület Szerbiától csak a Duna által van elválasztva; tehát a mi szerbjeink szerbiai faj rokonaikkal állandó és élénk összeköttetésben lehetnek.

Ha a magyarországi szerbek között a pánszláv izgatások visszhangra találnak, abba részben az országos kormányzat és némileg talán a helyi administratio is hibás, – amennyiben ezzel a kérdéssel nem foglalkoznak eleget és nem törek-

szenek minden lehető módon arra, hogy a külföldről jövő izgatások megakadályoztassanak, – vagy azok hatástalanná létsenek.

Ad 2. Az 1900-1910. évi népszámlálások eredményét összehasonlítva, Torontálban 10 év alatt a németek 19.237 lélekkel, a románok pedig 1.107 lélekkel fogytak, míg

a tótok.....	1.094 lélekkel,
a szerbek.....	7.893 lélekkel,
az egyéb nemzetiségűek.....	2.333 lélekkel

szaporodtak. Szaporodtak 13.645 lélekkel a magyarok is.

Ezen adatok szerint a szerbek, akikről azt mondták, hogy kiveszőben vannak, 10 év alatt kerekszámban 8.000 lélekkel szaporodtak, mely szaporodásból mintegy 1.000 lélek Pancsovára és 1.000 Nagyikindára esik. E szaporodást ellensúlyozza a magyarok számának mintegy 14.000-el való gyarapodása. A magyarság habár lassan, de tért hódít a vármegyében. Pancsova törvényhatósági városban a szerbeknek kereken 1.000 főnyi és a románoknak 400 főnyi szaporodásával szemben a németiség csak 60 lélekkel, a magyarság pedig 400 fővel szaporodott. Pancsova városa tehát 10 év alatt nemzetiségi tekintetben nem javult, hanem rosszabbodott.

Ad 3. Meg vagyok győződve róla, hogy a nemzetiségekkel való gyakori és bensőbb érintkezés és egymás kölcsönös megértésére való törekvés által idegenkedésük enyhítő és nemzetiségi tömörülésre való törekvések csökkenthetők volnának, de ez is csak akkor járna kellő sikerrel, ha előbb megfelelő intézkedések által meglazítanók azokat a kötelékeket, amelyek őket fajrokonaikhoz fűzik, megnehezítenők az izgatást és oly körülmények közé juttatnók őket, hogy a magyar állameszmét megismerhessék és megérthessék.

Ad 4. ad a). Addig, amíg a magyar társadalom fel nem öleli az ország területén lakó nemzetiségeket is, amíg a románok szerbek és tótok külön társadalmi életet élnek, addig igen nehéz, sőt lehetetlen egységes magyar nemzetté alakítani ez ország lakosságát, mert csakis a társadalmi összetartozóság érzése alapján erősödhet meg az állami és politikai egység tudata.

Régebben, amidőn az ország nemzetiség lakta vidékein is hatalmas, dúsgazdag magyar urak voltak, akik a birtokukon laktak, legnagyobbbrészt közhivatalokat viseltek és a vidéknek társadalmi életében részt vettek, az uri kastélyok olyan társadalmi központokat képeztek, amelyeknek vonzóereje összegyűjtötte oda az intelligentiát nemzetiségi különbség nélkül. Ezen uri házak voltak a magyar állam erejének, hatalmának és tekintélyének képviselői is. Azon időkben a nemzetiségi törekvések nem voltak oly erősek, nem voltak centrifugálisak, mert a küllellenségtől való közös védelem érdekén kívül társadalmi kötelék is szorosabban fűzte őket a magyarsághoz.

Ma, amidőn a régi idők hatalmas nagy urai kipusztultak, amidőn a latifundiumok szétforgácsolódtak, a gondnélküli, vidám társadalmi életet élő nábobok elszegényedtek, amidőn ha vannak is még a nemzetiségek lakta vidékeken nagybirtokok, de tulajdonosaik már nem laknak ott, a vármegyei közélettől is távol tartják magukat és a vidéki társaséletben részt nem vesznek, ma a nemzetiségek jobban magukra vannak hagyatva és ennél fogva külön nemzeti társadalmi életet élnek és politikailag is hajlandóbbak a szeparatistikus törekvéseket támogatni, mert nem élnek köztük és velük tekintélyes és hatalmas magyar vezetők.

A társadalmi és politikai vezetőszerp lassankint áthárult a lateinerekre, különösen a tisztviselőkre, de arról nem gondoskodtunk, hogy a nemzetiségi vidékekre olyan tisztviselők kerüljenek, akiknek megvan minden erkölcsi képességük és anyagi függetlenségük is arra, hogy társadalmi téren is vezetők legyenek és az ugyancsak vezető szerepre törekvő pópák és nemzetiségi ügyvédek befolyását ellensúlyozni bírják.

ad b) A szellemi műveltség a legtisztességesebb és legerősebb fegyver a nemzetiségek meghódítására; a magyarság szellemi fensőbbisége és magasabb culturája olyan vonzóerővel bír, mely előbb-utóbb beolvasztja a nemzetiségeket. Tapasztaljuk is, hogy a magasabb műveltségű szerb vagy román egyének rendszeren beleolvadnak a magyar társadalomba, mert nemzetiségüknek társadalmi életében nem tudják feltalálni azt a műveltséget és finomabb modort, amely nagyobb culturalis igényeiket kielégítené.

A magyarság közműveltsége nagyobb mint a nemzetiségeké; ha ezt a fensőbbiségünket megtartjuk, ezzel gyakorolhatunk reájuk legnagyobb vonzóerőt.

ad c) Amint már az előző pontban említtem, a lateiner és tisztviselő osztályra hárult át az a socialis és politikai vezetőszerp, amelyet régebben a földbirtokos urak gyakoroltak. E tekintetben pedig a legnagyobb és legterhesebb feladatok a közigazgatásra, illetve a közigazgatási tisztviselőkre nehezdednek.

A közigazgatás van hivatva a nemzetiségekkel megértetni azt, hogy Magyarország a hazájuk és hogy csakis az egységes erős magyar államban találhatják meg boldogulásukat; a közigazgatás van hivatva velük a magyar impérium tekintélyét, erejét és hatalmát megismertetni, mely szellemi és anyagi fejlődésüket biztosítani képes.

A tekintélyes, jó és igazságos közigazgatás tehát egyik legfontosabb kelléke a nemzetiségi törekvések mérséklésének.

ad d) A közigazdasági politika és igazgatás szintén igen

hatalmas eszköz a nemzetiségi törekvések csökkentésére, mert ezáltal lehet legkönnyebben szorosabb érdekközösségbe bevonni a nemzetiségeket.

A közgazdasági politikának e végből olyannak kell lenni, hogy az elsősorban a magyarságot erősítse és az anyagi jólét által azoknak tekintélyt és expanzív erőt adjon, másodsorban pedig, hogy az ország gazdasági fejlődésének folyamatába a nemzetiségeket akként kapcsolja be, hogy azoknak vagyoni érdekeik az egyetemes gazdasági fejlődéssel szoros és elválaszthatlak közösségben maradjanak.

E végből elsősorban arról kell gondoskodni, hogy a nemzetiségi vidékeken levő, vagy azzal határos magyar községek és városok vagyoniilag gyarapodhassanak, azokban gazdasági, kereskedelmi és ipari élénk élet fejlődhessen.

A nemzetiség lakta területeket a magyar vidékekkel vasutak és műutak által akként kell összeköttetésbe hozni, hogy az érintkezés könnyű és gyakori lehessen.

A nemzetiségi vidékeknek a magyarsággal érintkező határain és a magyar szigeteken gyárakat, állami ipartelepeket, gazdasági intézményeket, erős hitelintézeteket és szövetkezeteket kell létesíteni, mert míg ezek egyrészt a magyar gazdasági erő tekintélyével hatnak és a magyarságot anyagiilag erősítik, másrészt a nemzetiségeket a magyarsággal való érintkezésre kényszerítik és gazdasági közösségbe való lépésre ösztönzik.

Különösen a határokon, ahol a nemzetiségek fajrokonai-
kal érintkezhetnek, kell a magyar gazdasági és culturalis intézményeknek erős és összefüggő láncza által oly határvidéket létesíteni, mely gazdasági és culturalis erejével meggyöngíti és ártalmatlanná teszi az alacsonyabb műveltségű fajrokonokkal való érintkezés politikai hatását.

Ad 5. ad a) A kormányzat terén föltétlenül érvényesíteni kell azt az elvet, hogy Magyarországon a hivatalos, a hatósági és közéleti eljárás nyelvén csak a magyar lehet.

A közéletben a nemzetiségi nyelveknek csak kisegítő szerepe lehet ideiglenesen, átmenetileg, addig, míg a magyar nyelv ismerete általánossá nem vált. Nem szabad azonban a magyar hivatalos nyelv érvényesítése körül a hatóságoknak olyan merev eljárást követniök, mely a magyarul nem tudókat bosszantsa vagy elkeserítse, de azt sem szabad megengedni, hogy a magyarul tudó egyének a közéletben csupán nemzeti tüntetésből, más nyelvet használjanak.

ad 6. A helyhatósági Önkormányzatban is mindig érvényesíteni kell az állam nyelvét, a legalsóbb fokú hivatalos eljárásnál is. Bármily nemzetiségi nyelvű legyen is a község – minden hivatalos hirdetményt elsősorban magyarul kell

közzétenni, a képviselőtestületi ülések megnyitása, – a tanácskozás tárgyának ismertetése, a határozatok kimondása, elsősorban a magyar nyelven történjék és csak azután a szükséghez képest tolmácsoltsák az más nyelven azoknak, akik magyarul nem tudnak.

A legjelentéktelenebb hivatalos állásokra is, minők a hivatalszolgák, községi rendőrök, útkaparók stb. csak olyan embereket kell alkalmazni, akik magyarul tudnak. Anélkül, hogy az idegen nyelvet üldöznék, vagy lekicsinyelnék, a hatóságoknak meg kell a néppel értetniök, hogy Magyarországon a hivatalos és közéleti nyelv csak a magyar lehet, hogy a magyar nyelvre ez országban szükség van, aki magyarul tud, az könnyen boldogul, bárminemű közszolgálatot csak az teljesíthet, aki az állam hivatalos nyelvét tudja és hogy Magyarországon lakó embernek magyarul tudni érdeke és legegységesebb hazafias kötelessége.

Emellett azonban megkívánám, hogy a nemzetiségi vidékeken működő tisztviselők az illető nemzetiség nyelvét szóban és írásban tudják és folyékonyan beszéljék, mert csak akkor lesznek képesek a nép lelkéhez közel férközni, csak akkor nyerhetik meg annak bizalmát és csak úgy lesznek képesek annak úgy socialis, mint nemzetiségi mozgalmait figyelemmel kíséni és a népre irányító befolyást gyakorolni.

ad c) A közoktatásügyre az államnak igen nagy gondot kell fordítania és az iskolákra állandó irányító befolyást kell gyakorolnia. A nemzetiségi vidékeken állami iskolákat és óvodákat kell felállítani oly mérvben, hogy ezek folytán a nemzeti-segi felekezeti iskolák, amelyek legnagyobbbrészt úgyis rendszeren igen szegényesek, maguktól elnéptelenedjenek. Amellett azonban állandóan figyelemmel kell kíséni a felekezeti iskolákat és azokban a magyar nyelv kötelező tanításának oly mérvben kell érvényt szerezni, hogy a gyermekek a magyar nyelvet ott is teljesen elsajátíthassák.

ad d) Az egyházak önkormányzati ügyeibe az államnak oly mérvű beavatkozást kellene biztosítani, hogy ez által ellensúlyozhatók legyenek azon esetleges törekvések, amelyek a magyar állam nemzeti és politikai egységének kiépítését megnehezítik. Ugyancsak érvényesíteni kellene az állam hivatalos nyelvét az egyházak önkormányzatában is, mert a hivatalos nyelv fogalmából következik és az állam jogosan megkövetelheti, hogy a szorosán vett hivatalos és hatósági eljárás kívül mindazon egyesületek, vagy testületek, amelyek a társadalom egyes csoportjának közös ügyeit nyilvános felelősség és a törvény felügyelete alatt önkormányzatilag intézik, ezen ügykezelésükben az állam hivatalos nyelvét használják.

Azt, hogy az 5. pontban foglalt kérdésben teendő tör-

vényhozási és szervezési intézkedések mily mértékben és miként történjenek és hogy ezen intézkedések végrehajtása körül mi lenne a legczélyszerűbb eljárás, erre nézve e szűk keretekben nehéz konkrét javaslatot tenni, csak általánosságban lehet megjelölni, hogy az intézkedésnek olyannak kell lennie, amely lehetőleg ne bírjon a jogcsonkítás jellegével, hanem a magyar államnyelv fokozatos fejlődésének és térfoglalásának természetes folyamánya legyen, a végrehajtásnál pedig ügyelni kell arra, hogy az visszahatást ne eredményezzen.

Ad 6. Erre nézve igen nehéz meghatározni a teendőket. Ha a társadalmi alakulatok és intézmények, valamint a sajtó és az irodalom irányító tényezői megértik és mindig szem előtt tartják azt, – hogy a nemzetiségeket megbecsülni és őket őszinte barátainkká tenni igen fontos állami és socialis érdek, – meg fogják találni annak megfelelő eszközeit is, hogy e cél elérésére sikeresen közreműködhessenek.

Ad 7. Erre igen nehéz a felelet és ezen alkalommal, amidőn a felvetett kérdésekre az idő rövidsége miatt, csak sebtében és vázlatosan nyilatkozhatom, lehetetlen részletesen foglalkoznom ezzel a ponttal, mert hosszadalmas és részletes tanulmányt igényelne a jelenlegi helyzet okainak felderítése és a teendők körvonalozása.

Én azt hiszem, hogy állami és nemzeti tekintélyünk csökkenése nagyrészt belpolitikai életünk zülöttségének a következménye. A politikai viszálykodások romboló hatással vannak az egész közéletre és demoralisálják a társadalmi életet is.

Mielőtt tehát a magyar értelmiséget nemzeti egység megerősítésére és az ország tekintélyének emelésére czéltudatos és egyöntetű actióra szervezhetnők, előbb a belpolitikai béke helyreállításáról kell gondoskodnunk.

BÁLÁS KÁROLY jogakadémiai tanár véleménye.

Ad 1. A nemzeti törekvések veszedelmes volta főleg abban rejlik, hogy azok nagyrésztben irridentista jellegűek. Akár bevallják ezt, akár nem, – magyar szempontból tisztában kell lenni ezzel – különben önszámítást követünk el.

Jogosnak magyar állami szempontból addig lehet tartani a legnagyobb liberalismus álláspontján is valamely »nemzetiségi törekvést«, amíg azt őszintén ellenkezőnek ítélni lehet meg mindennemű irridentizmussal. Ebben az esetben pusztán provinciális és társadalmi jellegűvé minősül az. Feltétlenül irridentista általában a román nemzetiségi, mozgalom, melynek veszedelmét a hátuk mögött álló fejlődő nemzeti királyságuk suggestiv ereje erősen növeli. Ilyenné fejlődhetik a csehek által egyre inkább irányított tót nemzetiségi mozga-

lom is. A délszláv törekvések ismeretesek. A német nemzeti-ségi törekvéseket külön kategóriába kell soroznunk. Ez utóbbiak veszedelme nem abban áll, hogy egyes országrészek elszakítása volna talán végső céljuk, hanem egyes árnyalataik bizonyos nagy Ausztriába, vagy a németiség szférájába való bekebelezésünk ideálját támasztják fel.

Legveszedelmesebbnek az irridentista román törekvéseket kell tartanunk.

A természetes és mesterséges megkülönböztetést a nemzetiségi törekvésekre vonatkozólag nem tartom találónak. Valamennyinek természetes alapja a nyelvi különbözőség. Egyébként pedig a nemzetiség nyelvi, szokásbeli stb. különbségeinek speculativ kihasználása nélkül nincsen »nemzetiségi törekvés«.

Ad 2. Acut veszedelmesség dolgában a románok s ha az egész magyar birodalom területét vesszük, a délszlávok erőviszonyai adnak okot a legtöbb aggodalomra.

Ad 3. A nemzetiségi törekvések mérséklése tekintetében culturalis haladottságuknál is vérmérsékletben tulajdonságaiknál fogva a kölcsönös megértés, illetve megértetés lehetőségei a németekkel szemben a legnagyobbak. Ez közös érdekünk is. A szláv nemzetiségekkel szemben ez már sokkal nehezebb. A románokkal szemben nagy illusio volna ilyesmit remélni. Mindazonáltal természetesen minden eszköze felhasználandó a kölcsönös megértetésnek. E téren a társadalom tehet a legtöbbet. Egy *conditio sine qua non* azonban részünkről mindig betartandó, az t. i. hogy a kölcsönös megértetés ürügye alatt soha semmiről sem szabad lemondanunk, semmit sem szabad nemzeti érdekeinkből feladnunk. Aki nemzeti és nemzetiségi érdekek összeütközésénél azt hiszi, hogy a »hála« ott éppenúgy jelentkezhetik, mint egy-egy magánembernél, az vagy igen naiv, vagy veszedelmes áruoló.

Ad 4. A magyar állam és a politikai magyar nemzet egységének feltételei és biztosítékai leginkább:

a) társadalmi élet terén a béke és független vagyonos magyar értelmiség.

b) közműveltségben . a magyar nyelv és cultura minél erősebb elterjedése a nemzetiségek között;

c) közigazgatásban a lelkiismeretes és általában a jó közigazgatás. Ezzel korántsem vélem azt, hogy a közigazgatás államosítása feltétlenül hasznos volna és jobb az önkormányzatnál;

d) közgazdasági politikáról felesleges mindaddig beszélünk, ameddig e részben csak aféle papirosállam vagyunk. A gazdasági önrendelkezés az alapfeltétele minden közgazdasági politikának, akár a szabadkereskedelmi, akár a protectionista

irányhoz közelebb álló gazdaságpolitika felel meg jobban érdekeinknek. Hatalmi és pártpolitikai szempontok, a tényleges gazdaságpolitikai helyzettel megalkudott kartellalakulások által irányított vélemények háttérbe szorítják nálunk a józan judiciumot a gazdasági önrendelkezés nemzeti jelentőségének megítélése és mérlegelése tekintetében. Más culturországok társadalma előtt nem kérdés tárgya ma már az, hogy egy nemzeti gazdaságpolitika szempontjából alapfeltétel, hogy az illető nemzet a saját érdekeinek megfelelően *tényleg is irányítsa és irányíthassa* a maga gazdaságpolitikai sorsát. Nálunk még mindig sokszor a magasabbrendű politikai érzék és belátás képében jelenik meg az az absurd nézet, hogy a gazdaságpolitikai valóságos önrendelkezés nem volna jó stb. és hogy egy ellentétes érdekű, hatalmasabb ország túlnyomó érvényesülése ránk nézve kedvezőbb gazdaságpolitikát inaugúrálhat. Ausztriával szemben való ipari gyarmatállapotunk következménye a kivándorlás folytán előálló nagy nemzeti vérvesztesség. Ne feledjük, hogy a mindennél hatalmasabb magyarosító eszköz az erősen kifejtett nagy hazai ipar volna, melynek népesség koncentráló hatása megszüntetné egyes helyeken a nemzetiségi terület jellegét, összekeverné a különböző nemzetiségeket és így automaticæ terjesztené el a magyar nyelvet. A nemzetiségek rohamosabb megmagyarosodásának az a legfőbb akadály, hogy a modern életnek a nyelveket ez a leggyorsabban megtanító iskolája. Az ipari koncentráció *nem belföldön* működik a magyar nyelv javára, hanem Amerikában a mi népesedésbeli hátrányunkra.

Ad. 5. Az ú. n. nemzetiségi törvény kifejezett hatályon kívül helyezése és a helyhatósági önkormányzat hivatalos és kizárólagos nyelvvé mindenütt a magyar nyelvnek deklarálása feltétlenül szükségesnek látszik. A magyarul *nem tudók* előzékeny és díjtalan tolmácsolásáról természetesen alkalmas módon kellene gondoskodni, de jegyzőkönyvi és hivatalos nyelvként csupán a magyarnak kellene szerepelnie.

A görög *nem egyesült* magyar egyház megalakítása is multhatatlanul szükségesnek látszik ma már.

Ad. 7. A modern közgazdasági politikának oktatására, ebből a célból modern közgazdasági semmináriumok felállítására, esetleg fakultásokra nagy szüksége volna értelmiségünknek, melynek (szűkebb értelemben vett) *soeiálpolitikai* fogékonysága fejlődőben van már, de, amely nemzetünk gazdaságpolitikai nagy érdekei, az ezekkel összefüggő népese-
désben, tömegjóléti és assimilálódási szempontok iránt még úgyszólván nem bír érzékkel. Szóval a modern gazdaságpolitikai tudás és közvélemény terjesztésére van égető szüksége a magyar értelmiségnek. Ebben a tekintetben nagyon el

vagyunk maradva, ami nagyrészen való gyarmatállapotnak következménye is.

Általában véve több tanulás, több tudás, több munka, több energia, több társadalmi és politikai morál, több alaposág, kevesebb sinekura, kevesebb byzantinizmus és kevesebb vagyoniilag függő politikus volna az, ami nemzeti megerősödésünket, súlyunkat úgy a külfölddel, mint a nemzetiségekkel szemben a kedvező fejlődés útjára irányíthatná biztosan.

Iskoláinkban a magyar nyelv oktatásának, aminél jobb, minél hazafiasabb szellemű népoktatásnak szempontjai, a nemzetiségi vidékeknek színvonalon álló magyar iskolákkal és feladatukhoz hozzá nevelt magyar tanítókkal való benépesítése lehet csak természetesen nemzeti térfoglalásunk úttörője.

Egy nagyon fontos körülményt kell még a nemzetiségi kérdésre vonatkozólag kiemelnem, amelyet nálunk nem emeltek ki eddig kellőleg. Ez pedig az, hogy a nemzetiségi küzdelemnek a mi javunkra való megoldását még koránt sem jelenti az, hogy ha a népszámlálási statisztika általános eredménye a magyarság számarányának növekedéséről tanúskodik.

Ennek a jelenségnek a létrehozásában ugyanis nem annyira a mi assimiláló erőnk nyilatkozik meg, mint inkább az a körülmény, hogy a népességnek a városokba való húzódása és a vidék nagy kivándorlása folytán a városi népesség aránya erősen nő a vidéki lakosságával szemben. A városokban pedig a magyarosodás, a magyar nyelv elsajátítása könnyebben történik meg számos oknál fogva.

Ezzel azonban még korántsem nyertük meg a csatát, hogyha a városokon kívül álló nemzetiségi terület aránya változatlan marad vagy éppen nő a magyarság falvai által benépesített területtel szemben.

Akié a föld, azé az ország. A vidék népessége, a parasztság az állandó jellegű. A városi népesség gyorsan változik, gyorsan felcserélődik. Városaink egy emberöltő alatt megmagyarosodnak. A vidéki népesség ellenben évszázadokon, sőt egy évezreden át megtartotta eredeti jellegét. Ameddig tehát a nemzetiségi országrészek változatlanul megmaradnak nemzeti országrészeknek, addig megmarad a nemzetiségi kérdés veszedelme, sőt esetleg új irridentistikus veszedelmek járulnak azokhoz. Ezért ha nemzeti térfoglalásunk igazi prognosztikonját akarjuk látni, akkor nem azt kell legelső sorban néznünk, hogy a városok nagyrészen kosmopolita népessége közül mennyi vallotta magát magyarnak s hogy ennek következtében milyen százalékra ugrott fel egy-egy népszámlálásbeli számarányunk, hanem főleg azt kell vizsgálnunk, vajjon nőtt-e vagy csökkent-e a magyar elem által kezében tartott és benépesített földterület, kitolódtak vagy összébb szorultak-e

a nyelvhatárok. Hogyha nyelvhatáraink nem terjeszkedtek, nem nyomultak előre, akkor bármily kedvezőnek látszó százalékszerinti megnövekedésünk, amit főleg a városok növekedésének köszönhetünk, nemzeti faji szempontból sokkal kisebb jelentőségű. A városok ugyanis könnyen bevehető várai az uralkodó népességnek. A vidéken, a faluban való nyelvbéli térhódítás ellenben egyszersmind a nemzetiségi föld és országrész egy-egy darabjának megszerzése is és mint ilyen egyedül biztos és maradandó.

Az értekezlet második napjáról következő füzetünkben iogunk beszámolni.

#

A kecskeméti fiók előadásai.

Egyesületünk kecskeméti fiókja, a Katona József Kör sociológiai előadásokat rendezett februárius és márczius hónapokban.

A következő előadások tartattak:

1. Febr. 21. Sociológiai iskolák: DR. KOVÁCS ANDOR jogakad. tanár.
2. Febr. 28. Divat és erkölcs: DR. BUDAY DEZSŐ jogakad. tanár.
3. Márcz. 7. Képek az angol társadalmi életből: DR. CSEKEY ISTVÁN jogakad. tanár.
4. Márcz. 14. Örökölt és szerzett tulajdonságok: DR. APATHY ISTVÁN kolozsvári egyetemi tanár.